

RUDYARD KIPLINGIN VIIDAKKOKIRJAN SUOMEN- NOSTEN LUETTAVUUS

Anniina Henttonen
Maisterintutkielma
Suomen kieli
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteet
Tekijä Anniina Henttonen	
Työn nimi Rudyard Kiplingin Viidakkokirjan suomennosten luettavuus	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 40
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tarkastelen tässä tutkielmassa Rudyard Kiplingin lastenkirjaklassikko Viidakkokirjan kahden suomennoksen luettavuutta. Kirjan vanhin suomennos on vuodelta 1898 ja uusin vuodelta 1992. Merkittävä osa lastenkirjallisuudesta on käännöskirjallisuutta, joten on kiinnostavaa ja tarpeellista tarkastella käännösten kieltä.</p> <p>Luettavuus on tekstin ominaisuus, joka määrittelee, miten helppoa tekstin lukeminen on. Käännökset ja suomeksi kirjoitetut tekstit ovat syntaktisesti erilaisia. Infiniittisiä rakenteita on käännöksissä enemmän kuin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä. Infiniittiset rakenteet ja pitkät sekä kompleksiset virkkeet heikentävät luettavuutta. Tarkastelen suomennoksia laskemalla infiniittiset rakenteet ja virkkeiden pituudet ja vertailemalla käännösten kieltä.</p> <p>Tavoitteenani on selvittää suomennosten luettavuutta. Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Millaisia kahden suomennoksen virkkeet ovat kompleksisuudeltaan? 2. Kuinka paljon suomennoksissa on infiniittisiä rakenteita? 3. Mitä tulokset kertovat suomennosten luettavuudesta?</p> <p>Uudemmassa Viidakkokirjan käännöksessä infiniittisiä rakenteita esiintyy enemmän kuin vanhassa suomennoksessa. Uuden käännöksen virkkeet ovat kuitenkin keskimäärin vähemmän kompleksisia kuin vanhan käännöksen. Uudessa suomennoksessa on joitakin hyvin pitkiä virkkeitä, mutta keskimäärin vanhemman suomennoksen virkkeet ovat selvästi pidempiä. Lisäksi vanhan suomennoksen sanajärjestykset kompleksistavat virkkeitä.</p>	
Asiasanat luettavuus, Viidakkokirja, lastenkirjallisuus, käännökset, Rudyard Kipling	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Virkkeiden ja lauseiden määrät aineistossa	22
TAULUKKO 2 Keskimääräiset virkepituuudet lauseina	23
TAULUKKO 3 Parenteesien ja kiilalauseiden määrät	24
TAULUKKO 4 Lauseiden määrät virkkeissä	26
TAULUKKO 5 Infiniittiset rakenteet suomennoksissa	29
TAULUKKO 6 Premodifioivien partisiippien muodot.....	32

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KÄÄNTÄMINEN JA LUETTAVUUS	3
	2.1 Kääntämisen aika ja paikka	3
	2.2 Lastenkirjallisuuden kääntäminen	6
	2.3 Luettavuus	8
	2.3.1 Luettavuuden mittaaminen	9
	2.3.2 Virkkeiden kompleksisuus	10
	2.3.2.1 Virke ja lause	10
	2.3.2.2 Kielen kompleksisuus	11
	2.3.3 Infiniittiset rakenteet	13
	2.3.4 Lapset ja kompleksinen kieli	15
3	VIIDAKKOKIRJA JA TUTKIMUSMENETELMÄ	18
	3.1 Rudyard Kipling ja Viidakkokirja	18
	3.2 Tutkimusmenetelmä	19
4	VIIDAKKOKIRJAN SUOMENNOSTEN RAKENTEET	22
	4.1 Virkkeiden pituus ja kompleksisuus	22
	4.2 Infiniittiset rakenteet suomennoksissa	29
5	PÄÄTÄNTÖ	34

1 JOHDANTO

Lähes puolet Suomessa julkaistavasta lastenkirjallisuudesta on käännettyä. Lastenkirjainstituutin (2021) Kirjakori-tilaston mukaan 47 % lastenkirjoista on alkukieleltään muita kuin suomenkielisiä. Melko suuri osa lasten lukemista kirjoista on todennäköisesti käännöskirjallisuutta. Siksi on tärkeää tarkastella, millaista käännöskieli lastenkirjoissa on, ja miten se on ajan myötä muuttunut. Suomeksi käännetty ja alun perin suomeksi kirjoitetut tekstit ovat syntaktisesti erilaisia (ks. Eskola 2004). Tarkastelen tässä tutkielmassa Rudyard Kiplingin Viidakkokirjan vanhimman (1898) ja uusimman (1992) suomennoksen kieltä luettavuuden kannalta.

Tässä tutkielmassa tarkoitan luettavuudella lukemisen helppoutta, joka vaihtelee kielen rakenteiden mukaan. Lukemista mahdollisesti hankaloittavia tekstin piirteitä on paljon. Olen valinnut tarkasteltaviksi sellaisia tekstin ominaisuuksia ja rakenteita, joita voi aiemman tutkimuksen perusteella pitää luettavuutta heikentävinä. Koska tarkastelen lastenkirjan käännöksiä, on syytä kiinnittää huomiota kielen piirteisiin huomioiden, että lapsen kognitiiviset kyvyt eivät ole samalla tasolla kuin aikuisen. Pitkät virkkeet voivat kuormittaa työmuistia, jonka kapasiteetti on lapsilukijalla vasta kehityksessä (Delage & Frauenhelder 2019: 164; Gilchrist ym. 2009: 257–258.) Tiina Puurtisen (1995: 145, 152) mukaan suuri määrä infiniittisiä rakenteita heikentää lastenkirjan luettavuutta. Myös kiilalauseet, eli toisen lauseen keskelle upotetut lauseet, vaikuttavat luettavuuteen merkittävästi (Bailin & Grafstein 2016: 68–69).

Tavoitteenani tässä tutkielmassa on selvittää Viidakkokirjan kahden suomennoksen luettavuutta. Viidakkokirja on klassikkona pysynyt lasten ja myös aikuisten lukemistoissa yli vuosisadan. Sen suomennokset ovat kiinnostava aineisto, sillä uusimman ja vanhimman suomennoksen välillä on lähes sata vuotta aikaa. Suomen kieli, näkemys lapsista lukijoina ja käännösihanteet ovat muuttuneet tällä välillä merkittävästi. Viidakkokirja on suomennettu viidesti eri vuosikymmenillä, joten olisi kiinnostavaa tarkastella myös muita käännöksiä. Tässä tutkielmassa tarkastelen kuitenkin kahden käännöksen rakenteita.

Tutkielman taustaksi tarkastelen ensin kääntämistä 1800-luvun lopulla sekä lastenkirjallisuuden kääntämistä yleisesti. Lisäksi tutustun luettavuustutkimukseen ja luettavuuteen vaikuttaviin rakenteisiin. Tarkastelen käännösten kielellisiä piirteitä vertailevalla menetelmällä. Lasken aineistosta infiniittiset rakenteet, virkkeiden pituudet ja kiilalauseet. Vertaan tuloksiani myös Puurtisen (1995) ja Ekoluoman (2013) tuloksiin lastenkirjojen rakenteista. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia kahden suomennoksen virkkeet ovat kompleksisuudeltaan?
2. Kuinka paljon suomennoksissa on infiniittisiä rakenteita?
3. Mitä tulokset kertovat suomennosten luettavuudesta?

Selvitän ensin suomennosten virkkeiden kompleksisuutta ja luettavuutta heikentävien rakenteiden määrää, ja tarkastelen sitten niiden pohjalta kokonaisuuden luettavuutta. Hypotesini on, että molemmissa käännöksissä on melko paljon infiniittisiä rakenteita. Oletukseni perustuu Puurtisen (1997: 326) havaintoon, jonka mukaan käännettyissä lastenkirjoissa on tavallisesti enemmän infiniittisiä rakenteita kuin suomeksi kirjoitetuissa lastenkirjoissa. Oletan myös, että vanhemmassa käännöksessä virkkeet ovat keskimäärin pidempiä ja kompleksisempia. Ekoluoman (2013: 138) mukaan kertomakirjallisuudessa näkyy yleisesti pyrkimys kohti selkeämpää ilmaisu. Lisäksi Ekoluoman (mts. 98) mukaan vanhemmassa kirjallisuudessa virkkeet ovat pidempiä kuin uusissa kirjoissa.

Lastenkirjallisuudelta on pitkään odotettu kasvatuksellista otetta, ja sen on haluttu tarjoavan nuorille lukijoille hyviä arvoja, mutta samalla siltä on odotettu taiteellisuutta (Kuivasmäki 2020 [1990]: 189). Nikolajevan (2014: 2) mukaan eräs eniten lastenkirjallisuuden tutkijoiden parissa keskustelua herättäneistä kysymyksistä on se, onko lastenkirjallisuus taidetta, vai pitäisikö siihen suhtautua opetuksellisena materiaalina. Käännöksiin epäilemättä vaikuttaa se, kumpi näkemys on vallalla. Näkemykset lastenkirjallisuuden roolista heijastuvat siihen, millaista lastenkirjojen kielen odotetaan olevan. Jos lastenkirjan odotetaan olevan opettavainen, voidaan ajatella, että kielen tulisi olla haastavaa, jotta lukeva lapsi voisi oppia uusia sanoja ja rakenteita. (Puurtinen 2000: 109.) Suhtautumisessa lapsiin, ja siten myös lasten- ja nuortenkirjallisuuteen, tapahtui merkittävä muutos 1800-luvun alkupuolella. Lapsi alettiin nähdä tuntevana yksilönä eri tavalla kuin aiemmin. Vähitellen alettiin julkaista satuja ja tarinoita lapsille suunnatun uskonnollisen ja kasvattavan kirjallisuuden lisäksi. (Kuivasmäki 2020 [1990]: 13.) Kun lastenkirjallisuuden tehtävänä alettiin nähdä huvitus, normit muuttuivat ja kääntämisessä alettiin kiinnittää enemmän huomiota ymmärrettävyyteen sivistämisen sijaan. (Shavit 1981: 172.) Tähän perustuen oletan, että uudempi käännös osoittautuu helpommin luettavaksi.

2 KÄÄNTÄMINEN JA LUETTAVUUS

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni teoriataustaa. Aluksi käsittelen kääntämistä 1800-luvun lopussa taustaksi käänösnormeille, jotka vallitsivat, kun kirjaa suomennettiin ensimmäistä kertaa. Valaisen myös hieman kustannusprosessia sekä lasten- ja nuortenkirjallisuuden asemaa vuosisadan lopussa. Tämä tausta on tärkeä, sillä sen tunteminen auttaa ymmärtämään, millaisessa ympäristössä ensimmäinen käänös syntyi. Sen jälkeen selvitän joitakin käänösteorian käsitteitä ja lapsille kääntämistä. Seuraavaksi kerron luettavuudesta ja siitä, miten luettavuutta voidaan arvioida. Käsittelen myös niitä tekstin piirteitä, joiden kannalta aion tarkastella omaa aineistoani.

2.1 Kääntämisen aika ja paikka

Eri aikakausina on ollut erilaisia käänösihanteita (Nordlund 2018: 563). Monet käänösprosessiin vaikuttavat normit antavat toimintaohjeita ja ohjaavat kääntäjää käänösratkaisuissa (Toury 2012 [1995]: 63–64). Ennakkonormit (*preliminary norms*) säätelevät esimerkiksi käännettävien teosten valintaa ja käänöksen suoruutta. Toimintanormit (*operational norms*) ohjailevat kääntäjän ratkaisuja käänösprosessin aikana. (Mts. 82.) Alkunormit (*initial norms*) säätelevät sitä, noudattavatko käänökset lähtö- vai tulokulttuurin konventioita (mts. 79). Samassakin kulttuurissa vallitsevat eri aikoina erilaiset normit, ja siksi samassa kulttuurissa eri aikoina syntyneet saman teoksen käänökset voivat kertoa normien muuttumisesta. Käänöksen hyväksyttävyyys (*acceptability*) kuvaa sitä, onko käänös tarkoituksenmukainen, ja miten se täyttää paikkansa kulttuurissa (Toury 2012 [1995]: 69–70).

Historiallisia käänöksiä tarkastellaan usein käänösnormien valossa. Käänösnormit ovat yhteisön jakamia käsityksiä, jotka ohjailevat kääntämistä. Ne määrittelevät, mikä on jossakin yhteydessä sallittua tai kiellettyä. Normeihin kuuluu myös seuraamuksia, jotka voivat olla positiivisia tai negatiivisia. (Toury 2012 [1995]: 63.)

Kääntäminen on kulttuurien välistä toimintaa (mts. 61). Jokaiseen käännökseen liittyy vähintään kaksi kulttuuria, joissa vallitsevat erilaiset normit. Kääntämistä ei voi erottaa käännöstilanteesta, sillä aika ja paikka, jossa käännös syntyy, vaikuttavat siihen, millainen käännöksestä tulee. Vaikka alkuteksti olisi sama, käännökset voivat erota monin tavoin. Kääntämisen aikaan vallinneet käännösnormit vaikuttavat kääntäjän ratkaisuihin.

Konventiot ovat käytäntöjä ja totuttuja tapoja, jotka ohjailevat kääntämistä. Ne eroavat säännöistä siten, että niitä ei ole erikseen säädetty. Konventiot perustuvat siihen, että esimerkiksi jonkin yhteisön jäsenet tietävät, mitä muut heiltä odottavat. Konventiot vallitsevat vain niiden keskuudessa, jotka ovat tietoisia yhteisön odotuksista. (Nord 1991: 95.) Touryn (2012 [1995]: 63–64) mukaan konventiot ovat jokseenkin suurpiirteisiä, sillä ne eivät ole niin sitovia tai spesifejä, että ne todella toimisivat kääntämisen ohjenuorina.

Normit perustuvat kieli-ideologioihin. Kielen normittamisesta keskusteltiin paljon 1800-luvulla, kun suomen kirjakieltä kehitettiin ja tavoitteena oli yhteinen standardikieli. Normeista piti tehdä yhteisiä sääntöjä. (Mäntynen 2012: 480.) Kaudonkirjallisuutta alettiin suomentaa suurissa määrin vasta 1800-luvun alussa. Myös vanhemmat tekstit olivat enimmäkseen käännöksiä uskonnollisista teksteistä tai laki- ja hallintoteksteistä. Siksi voidaan sanoa, että kääntäminen on vaikuttanut merkittävästi suomen kirjakielen syntyyn. (Paloposki 2004: 42.) 1800-luvun alkupuolella kirjakielen kehittymisestä keskusteltiin kiivaasti, sillä vielä ei ollut yleisesti hyväksyttyä näkemystä siitä, millaista kirjakielen pitäisi olla. Keskustelu ja kielinäkemykset heijastuivat käännöksen kielivalintoihin. (Mts. 55–56.) Purismi, eli muiden kielten vaikutusten poistaminen suomen kielestä, oli yksi keskeisistä kieli-ideologioista 1800-luvun Suomessa. Kieli nähtiin kansallisuutta rakentavana ja omavaraista sanastoa haluttiin kehittää. (Mäntynen 2012: 378.) Kääntäjien kirjeenvaihdossa keskusteltiin usein esimerkiksi svetisismeistä. (Nordlund 2018: 575.) Vuosisadan lopulla käsitykset oikeista muodoista olivat jo vakiintuneet. Kielikeskustelua käytiin edelleen suomennostyön yhteydessä, mutta aiheena olivat lähinnä yksittäiset muodot. (Mts. 577–578.)

1800-luvun alussa alettiin julkaista lehdissä suomennosarvosteluja. Vielä 1830-luvulla kritiikkien sävy oli myönteinen, sillä suomen kielellä kirjoittamista ja kirjakielen kehittämisen pyrkimyksiä pidettiin hyvinä asioina. (Jantunen 2011: 222.) Kääntäjät saattoivat kamppailla kielen kanssa paljonkin, ja he olivat usein tyytymättömiä kieleltään kankeisiin käännöksiin (Paloposki 2004: 63). Kun suomennosten määrä kasvoi, kritiikeistä tuli ankarampia (Jantunen 2011: 223). Kriitikot saattoivat olla hyvin erimielisiä saman kirjan kielestä (Paloposki 2004: 63). Käännöskritiikki kuvaa sitä, millaista kieltä lastenkirjallisuudelta kunakin aikana odotetaan. Jos käänt-

nös rikkoo normeja, se saa oletettavasti osakseen kielteistä palautetta. (Puurttinen 2000: 124.)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura vaikutti merkittävästi käänösnormeihin 1800-luvulla (Chesterman 2007: 361). Uudessa Suomettaressa julkaistussa ilmoituksessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käänöskilpailusta toivottiin käänösten kieleltä seuraavaa: ”Itse suomennoksen suhteen vaaditaan, että se tarkasti ja vääriltä vastaa alkuperäistä teosta, mutta samalla on kielen puolesta selvä, sujuva ja kaunis. Tällä ehdolla on suomentajalle jätetty tarpeellinen vapaus kielen käyttämisestä lauserakennuksen ja sanain sepittämisen suhteen, kun vaan varsinaisia kieli- virheitä vältetään. Mitä oppisanoihin tulee, pitää tosin, missä kielen omat varat sitä sallivat, suomenkielisiä tarpeen mukaan käytettävän, mutta kumminkin semmoista purismia kartettaman, joka tekee styylin kankeaksi.” (Rothsten 1872: 6.)

1800-luvun lopulla kaunokirjallisuus ylitti julkaisumäärissä uskonnollisen kirjallisuuden ja suomenkielistä kirjallisuutta alkoi olla enemmän kuin ruotsinkielistä. Vuosina 1876–1885 kuusi prosenttia julkaistuista kirjoista oli lastenkirjallisuutta (Kuivasmäki 2020 [1990]: 45–46.) Vuosisadan lopulla nuorisokirjallisuutta julkaistiin kasvavalla tahdilla. 1890-luvulla nuortenkirjallisuutta julkaisi yli neljäkymmentä kustantamo. Suurin nuortenkirjojen julkaisija oli W. Söderström, joka julkaisi vuosikymmenellä 68 lapsille ja nuorille suunnattua teosta. Vuonna 1890 perustettu Ota-va julkaisi saman vuosikymmenen aikana 21 nuorisokirjaa (Kuivasmäki 2020 [1990]: 73.) Kuivasmäen (2020 [1990]: 69) mukaan julkaistujen lasten- ja nuortenkirjojen määrä oli 1890-luvulla noin 10 prosenttia kaikesta julkaistusta suomenkielisestä kirjallisuudesta.

Kustannustoiminnalla on tärkeä rooli siinä, millaista käänöstä on pidetty hyvänä ja kohderyhmälle sopivana eri aikoina. Suomessa kustannustoiminta alkoi kehittyä nykyisenlaiseksi 1800-luvun lopulla (Nordlund 2018: 564). Käänösprosessia valvottiin 1800-luvulla esimerkiksi kustannustoimittajan ja kääntäjän kirjeenvaihdolla. Nordlund (2018) on tutkinut Werner Söderström -kustannusosakeyhtiön kääntäjien kirjeenvaihtoa 1800-luvun lopussa. Kirjeistä ilmenee muun muassa, että käänösten laatua valvottiin ja kielen asiantuntija tarkisti käänökset. Käänös saattoi tulla myös hylätyksi kieliäsen vuoksi. (Mts. 567–568.)

1800-luvun alkupuolella kääntäjät kirjoittivat usein esipuheita kääntämiinsä teoksiin. Niissä kääntäjät selittivät tekemiään käänösratkaisuja. Suomenkielisten ilmaisujen puute vuosisadan alussa toi haasteita kääntäjien työhön, ja kääntäjät joutuivat pohtimaan, miten kääntää suomalaisille lukijoille tuntematon ilmiö. Vuosisadan lopulla esipuheissa useammin esiteltiin kirjailijaa kuin käänösongelmia. (Paloposki 2008: 5.) Vuonna 1899 suomiksi julkaistussa Rudyard Kiplingin kirjassa Indian viidakoista (myöhemmin Viidakkokirja) suomentaja Helmi Krohn kuitenkin kertoo esipuheessa tärkeästä käänösratkaisusta kirjan nimessä (1).

- 1) Indian ”jungle”, jossa tämän kirjan sankarit liikkuvat, ei suinkaan ole tavallinen suomalainen metsä tai viidakko – Englantilainen sana ”jungle”, joka on persialaista alkuperää, tarkoittaa tiheätä, paikoin soista ja rämeistä indialaista metsikköä pensaineen, ruokoineen ja köynnöskasveineen, jossa villipedot, tiikerit, norsut, puhvelihärät, villisiaat ja jättiläiskäärmeet asustavat. (Kipling 1894 [2016])

Viidakko-sanan nykyinen merkitys suomen kielessä vakiintui Viidakkokirjan myötä. Kääntäjät toivat käännöstyötään esille myös alaviitteissä, joissa he selittivät tuntemattomien sanojen merkityksiä. (Paloposki 2008: 6.) Kääntäjät olivat myös vieraiden kulttuurien asiantuntijoita. Lukijan huomioiminen oli kääntäjien kirjeenvaihdon perusteella keskeinen käännöstyötä ohjaava normi. Kääntäjän oli tarpeen miettiä, miten lukija parhaiten ymmärtäisi ennalta tuntemattoman ilmiön, jolle ei ollut suomen kielessä sanaa. (Nordlund 2018: 569.) Varsinkin koko kansalle suunnatussa teoksessa kääntäjän oli tärkeää huomioida lukija, joka ei tunne muita kulttuureja. Sivistyneistölle suunnattujen kirjojen kääntämistä ohjasivat erilaiset normit, ja teoksiin saatettiin jättää vieraskielisiä sanoja niitä erikseen selittämättä. (Mts. 570, 572.) Kääntäjän on täytynyt ottaa suomennoksessaan huomioon laaja kohdeyleisö. Viidakkokirja oli suunnattu lapsille ja nuorille, joskin kirjaa pidettiin kiinnostavana luettavana myös aikuisille lukijoille. Esimerkiksi *Valvoja*-lehden (1899: 85) arviossa käsiteltiin Viidakkokirjaa seuraavasti: ” – mielihyvällä täytyy jokaisen ”The Jungle Book”in lukijan myöntää, että tuo kiitos on täysin ansaittua. Mutta tämä kirja ei ole ainoastaan nuorisokirjana etevä. Se voi viehättää minkä-ikäistä lukijata tahansa.” Krohnin (avioliitossaan Setälä) suomennosta pidettiin ansiokkaana: ”Suomennoksessa, Helmi Setälän tekemässä, on kieli mitä parainta. Alkutekstiin verratessani on erittäin pistänyt silmääni, kuinka nerokkaasti suomennoksessa monesta samasta merkityksestä sanasta aina on osattu valita se, joka parhaiten on omiaan synnyttämään satutunnelmaa.” (Mp.)

2.2 Lastenkirjallisuuden kääntäminen

Lastenkirjallisuus voidaan määritellä kirjallisuudeksi, jota lapset lukevat ja jota luetaan lapsille (Oittinen 2000: 4). Tässä tutkielmassa määrittelen lastenkirjallisuuden kirjallisuudeksi, joka on suunnattu lapsille, sillä aiotun kohderyhmän ikä vaikuttaa kääntäjän ratkaisuihin. Lastenkirjallisuuden kääntämistä on tutkittu Suomessa vasta 1990-luvulta alkaen. Riitta Oittisen (1993) väitöskirja lastenkirjallisuuden kääntämisestä on ensimmäinen suomalainen tutkimus aiheesta. Tutkimuksessa käsiteltiin lapsille kääntämistä vuorovaikutuksellisenä ilmiönä.

Käsitys lastenkirjallisuudesta ja siitä, millaiset kirjat sopivat lapsille, ei ole aina ollut samanlainen. Kun Viidakkokirja julkaistiin suomeksi ensimmäistä kertaa vuonna 1898, sitä pidettiin varsinkin koululaisille sopivana kirjana. Teoksesta kirjoitettiin esimerkiksi Koulu-Toveri-lehdessä Kirjallisuutta nuorisolle -palstalla (ks. Hagman 1901: 21–22). Viidakkokirja on nykyään lastenkirjaklassikon asemassa.

Eri lukutilanteissa samasta tekstistä syntyy erilaisia tulkintoja, sillä lukijat tulkitsevat sitä omista lähtökohdistaan (Oittinen 2000: 18). Teksteistä syntyy erilaisia käännöksiä, sillä tekstin kääntäjä on myös sen lukija, joka tuo mukanaan tekstiin omat käsityksensä. Kääntäminen on uudelleenkirjoittamista, sillä käänнос on uusi teksti ja käännökset eroavat aina lähdeteksteistä. Käänнос syntyy erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä ja eri ajassa kuin alkuteksti. (Mts. 9.) Käänнос ei voi olla lukijoille samanlainen kuin alkuteksti sen lukijoille, sillä lukija tuo tekstiin oman näkemyksensä ja taustatietonsa (Mts. 24).

Lastenkirjallisuuden kääntämisen voi ajatella nojaavan kahteen periaatteeseen: pyrkimykseen tehdä kirjasta lapsille sopiva ja opettavainen ja pyrkimykseen tehdä kirjasta lapsille ymmärrettävä. Lastenkirjallisuuden tehtävä on aiemmin nähty ensisijaisesti kasvatuksellisenä, joten on pidetty tärkeänä kiinnittää huomiota siihen, että kirjat ovat opettavaisia ja lapsille hyväksi. Nykyään kääntämisessä pyritään ymmärrettävyyteen kasvatuksellisuuden sijaan. Normeja, jotka ohjaavat tekemään käännöksestä lapsille sopivan, sanotaan didaktisiksi (*didactic norm*) ja normeja, jotka ohjaavat tekemään käännöksestä ymmärrettävän, sanotaan pedagogisiksi (*pedagogical norm*). (Shavit 1981: 172.)

Kääntäjän on kiinnitettävä huomiota lastenkirjallisuuden erityispiirteisiin kuten kuvitukseen. Kuvakirjoissa kuvat ovat osa tarinaa ja lukutilannetta (Oittinen 2000: 75). Kääntäjä ottaa huomioon tekstin kohderyhmän, joten kääntäjän käsitys lapsista ja lapsille sopivasta tekstistä vaikuttaa käännosratkaisuihin (Mts. 53). Lapsikäsitys perustuu omaan käsitykseen siitä, millainen oli itse lapsena, mutta samalla on olemassa koko yhteiskunnalle yhteinen lapsikäsitys. (Mts. 4.) Siten jokaisella on erilainen lapsikäsitys, ja samalla kulttuurin sisällä lapsikäsityksissä on yhtäläisyyksiä. Lastenkirjat ovat eri kulttuureissa erilaisia, ja siksi niitä muokataan käännosvaiheessa, kun kirjat siirtyvät kulttuurista toiseen. Aikuiset päättävät, millaiset kirjat sopivat lapsille. (Shavit 1981: 175.) Käännöksestä saatetaan tehdä lapsille sopiva esimerkiksi karsimalla pelottavia tai väkivaltaisia kohtauksia.

Käännettävien lastenkirjojen soveliaisuutta nuorisolle valvottiin tarkasti 1800-luvulla. Uusi Suometar (1896: 1) julkaisi Suomen Naisyhdistyksen laatiman luettelon vieraskielisistä nuortenkirjoista, joita toivottiin käännettäviksi. Luetteloon kuului myös Rudyard Kiplingin Viidakkokirja. Lehdessä mainitaan myös, että luettelon oli tarkistanut ja hyväksi havainnut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sekä kirjailija ja valtioneuvos Zachris Topelius. Tämä osoittaa, miten säädeltiin sitä, millaista kirjallisu-

lisuuta nuorille käännettiin ja julkaistiin. Topelius (1855: 2) esitti näkemyksiään lapsille sopivasta kirjallisuudesta artikkelisarjassa *Om läsning för barn*, joka julkaistiin *Helsingfors Tidningar* -lehdessä. Sarjassa Topelius luettelee, millaiset lastenkirjat ovat haitaksi ja millaiset hyödyksi. Kuivasmäen (2020 [1990]: 60) mukaan Topeliuksen aseman huomioon ottaen voidaan olettaa, että näkemykset toimivat ohjenuorina myös kustantajille.

2.3 Luettavuus

Luettavuus voidaan määritellä tekstin lukemisen helppoudeksi, joka vaihtelee tekstin kielellisen haastavuuden mukaan (Puurtinen 1997: 322). Luettavuustutkimuksissa eri tutkijat ovat määritelleet luettavuutta eri tavoin. Voidaan sanoa, että luettavuuteen vaikuttavat myös lukijan kiinnostus ja motivaatio tai tekstin aihe (Davison & Kantor 1982: 189). Bailinin ja Grafsteinin (2016: 1) näkemyksen mukaan luettavuustutkimuksessa on kyse niistä tekstin ominaisuuksista, jotka helpottavat tai hankaloittavat viestintää. Luettavuutta voidaan katsoa tekstin ominaisuutena tai tekstin ja lukijan kohtaamisena. Tässä tutkielmassa tarkastelen luettavuutta kielen rakenteiden kannalta.

Luettavuuden yhteydessä puhutaan usein myös ymmärrettävyydestä (*comprehensibility*). Ymmärrettävyyden tutkimuksen keskiössä on kysymys siitä, kenelle teksti on kompleksinen (Wolfer 2015: 37). Toinen lähikäsite on lukukelpoisuus (*legibility*), jolla tarkoitetaan niitä tekstin piirteitä, joiden ansiosta ihmisen on mahdollista lukea sitä. Lukukelpoisuuteen vaikuttavat esimerkiksi kirjaisimen koko ja tekstin asettelu. (Mts. 35.) Ääneenluettavuudella (*speakability*) tarkoitetaan sitä, miten sujuvasti teksti on luettavissa ääneen. Lastenkirjoissa ääneenluettavuutta pidetään tärkeänä ominaisuutena, sillä kirjoja luetaan lapsille ääneen ja lapset lukevat niitä ääneen myös itse. (Puurtinen 1998: 2.)

Luettavuuden arviointi on tarpeen monella alalla. Luettavuuden kriteerejä tarvitaan viestintään ja sopivien lukumateriaalien valintaan esimerkiksi opetuksessa. (Bailin & Grafstein 2016: 1.) Lastenkirjoissa hyvä luettavuus on tärkeää, koska lukeminen kehittää lukutaitoja. Lapsi tutustuu lukemiseen ja kaunokirjallisuuteen ensimmäisenä lastenkirjojen kautta. Sen vuoksi lastenkirjat vaikuttavat myös siihen, kiinnostaako lukeminen myöhemmin. Jos tekstin ja lukijan tasot eivät kohtaa, lukukokemus voi olla negatiivinen. Myös Puurtisen (1998: 2) mukaan liian vaikea lastenkirja vieraannuttaa helposti lukuharrastuksesta.

Monilauseinen virke on usein hankalampi prosessoida kuin lyhyt virke (ks. luku 2.3.2.2 Kielen kompleksisuus) ja siksi virkkeiden pituutta käytetään usein luettavuuden mittarina. Luettavuuskaavat ovat tutkimusmenetelmiä, jotka perustuvat

pelkästään virkkeiden tai sanojen pituuksien ja sanatiheyden laskemiseen (Jensen 2015: 170). Kompleksisuudessa on kuitenkin kyse virkkeen rakenteesta ja lauseiden suhteista. Bailin ja Grafstein (2016: 65) huomauttavat, että pitkä virke ei välttämättä ole kompleksinen. Esimerkiksi virke, joka koostuu rinnasteisista lauseista, voi olla pituudesta huolimatta helppolukuinen. Lyhyt virke voi hyvinkin olla pitkää virkettä kompleksisempi, jos siinä on esimerkiksi upotettuja lauseita.

Taustatieto vaikuttaa tekstin ymmärtämiseen. Taustatiedoilla tarkoitetaan tietoa sanojen merkityksistä, lukijan muuta aiempaa tietoa sekä tekstistä ilmenevää tietoa, jota lukijat käyttävät tekstin tulkintaan. (Bailin & Grafstein 2016: 6-7.) Richgelsin (1986: 218) mukaan lapsilla kompleksisten virkkeiden ymmärtäminen riippuu suurelta osalta taustatiedoista. Lukijan taustatiedot ja oletukset täydentävät tekstiä. Jos tekstin antamien tietojen ja lukijan taustatietojen välillä on aukko, ymmärtäminen vaikeutuu. (Bailin & Grafstein 2016: 180.) Myös Tiina Puurtinen (1995: 137) korostaa väitöstutkimuksessaan lukijan huomioimisen merkitystä luettavuustutkimuksessa

Yksittäisen tekstin piirteen perusteella ei voi tehdä päätelmiä siitä, onko teksti helppolukuinen. Tekstiä lukevat monet erilaiset lukijat, joista toisille se on helppolukuisempaa kuin toisille. Kuitenkin teksti, jossa on paljon kompleksisia virkkeitä, on usein vaikealukuinen. Erityisesti lapsilukijalle useat kompleksiset virkkeet voivat tuottaa haasteita.

2.3.1 Luettavuuden mittaaminen

Luettavuuskokeet ovat yksi mahdollinen tapa mitata luettavuutta. Luettavuuskokeen tulos perustuu tekstiin kokonaisuutena, ei vain muutamiin ennalta määrättyihin tekstin piirteisiin (Puurtinen 1995: 141). Luettavuuskokeen perusteella voi olla vaikea sanoa, mitkä tekstin piirteet vaikuttavat siihen, että se on helppo- tai vaikealukuinen. Luettavuuskokeessa koehenkilöt esimerkiksi täyttävät tekstiin poistettuja sanoja. Tällainen aukkotesti mittaa tekstin ennakoitavuutta. (Mts. 139.) Koehenkilöitä voidaan pyytää kertomaan vaikutelmiaan lukemastaan tekstistä (mts. 169), jolloin voidaan ottaa huomioon lukijoiden omat kokemukset.

Luettavuuskaavat ovat työkaluja, joilla pyritään arvioimaan luettavuutta objektiivisesti (Bailin & Grafstein 2016: 1). Luettavuuskaavojen on tarkoitus olla helppo ja nopea tapa mitata luettavuutta (Wolfer 2015: 36). Niiden avulla voi tarkastella luettavuutta matemaattisesti laskemalla yksittäisiä tekstin piirteitä. Useimmat luettavuuskaavat keskittyvät kahteen tai kolmeen luettavuuteen vaikuttavaan kielen piirteeseen. Perinteisissä luettavuuskaavoissa yleisiä muuttujia ovat virkepituus, yleisten tai harvinaisten sanojen osuus ja sanojen pituus tavuina. (Benjamin 2012: 65-66.) Muuttujina voidaan käyttää myös sanojen merkkimäärää, yli kolme tavua sisältä-

vien sanojen määrää tai sanojen toistuvuutta, jota mitataan *type/token* -suhteella, jossa yksittäisten sanojen määrä jaetaan koko tekstin sanamäärällä (van Oosten 2010: 775).

Luettavuuskaavoja on kritisoitu niiden mekaanisuudesta sekä siitä, että ne jättävät huomiotta tekstin kompleksisuuden ja lukijan taidot. Luettavuuskaavat ovat melko kankea menetelmä luettavuuden mittaamiseen, erityisesti kun on kyse kaunokirjallisuudesta. (Puurtinen 1995: 137.) Davisonin ja Kantorin (1982: 207) mukaan luettavuuskaavat eivät kuvaa luettavuutta tarkoituksenmukaisella tavalla, eikä niitä voi käyttää apuna luettavan tekstin kirjoittamisessa. Wolfer (2015: 37) huomauttaa, että luettavuuskaavalla yhdelle tekstille saadaan yksi luettavuusindeksi. Tulos ei kerro, millä tavalla teksti on helposti tai vaikeasti luettavissa ja ymmärrettävissä. Yhdessä tekstissä on paljon piirteitä, jotka vaikuttavat luettavuuteen monin tavoin, mutta luettavuuskaavan avulla saatu tulos kuvaa luettavuutta vain yhdellä luvulla. Benjaminin (2012: 66) huomauttaa, että luettavuuskaavan mukaan järjetön teksti saattaa olla helppolukuinen, jos virkkeet ovat lyhyitä ja sanat yleisiä.

2.3.2 Virkkeiden kompleksisuus

2.3.2.1 Virke ja lause

Tarkastelen luettavuutta laskemalla lauseiden määrät virkkeissä. Tällä tavalla tarkastelen virkkeiden kompleksisuutta (ks. luku 2.3.2.2). Virke on tekstin osa, joka alkaa isolla alkukirjaimella ja päättyy pisteeseen. Lause on yhdestä tai useammasta sanasta muodostuva kokonaisuus, jonka keskiössä on finiittiverbi. (VISK § 864.) Tutkimuksessaan suomen tekstilauseiden piirteistä Hakulinen, Karlsson ja Vilkuna (2015 [1980]: 11) pitivät lähtökohtana, että virkkeessä on yhtä monta lausetta kuin siinä on finiittiverbejä. Noudatan omassa tutkielmassani samaa periaatetta. Luvussa 3.2 kerroin tarkemmin siitä, miten lasken aineiston lauseet ja virkkeet.

Hakulinen ym. (2015 [1980]: 3) analysoivat tutkimuksessaan virkkeitä koodausjärjestelmällä, johon kuului syntaktisia ja tekstuaalisia muuttujia. Koodausjärjestelmällä kuvattiin pää- ja sivulauseiden suhteita virkkeen muihin lauseisiin. Lisäksi tarkasteltiin, missä kohdassa virkettä pää- ja sivulauseet sijaitisivat. Kolmas muuttuja oli kunkin lauseen yksinkertaisuus ja kompleksisuus. (Mts. 12–13.) Tutkimuksessa käytettiin 66 851 saneen korpusta, joka koottiin neutraalia asiaproosaa edustavista teksteistä (mts. 88). Aineiston virkkeistä 38 % eli 1929 oli yksilauseisia. Kaksilauseisia oli hieman vähemmän, 35 %. 3 lauseen virkkeitä oli 17 % ja 4 lauseen virkkeitä 7 %. Huomattavasti vähemmän oli 5 ja 6 lauseen virkkeitä, 2 % ja 1 %. Pidemmät virkkeet olivat harvinaisia, 8–9 lauseen virkkeitä oli kumpiakin 3 ja 10–11 lauseen virkkeitä kumpiakin 1. (Mts. 2015: 92.)

2.3.2.2 Kielen kompleksisuus

Kompleksisuudella viitataan joidenkin entiteettien, systeemien tai organismien väliin järjestäytymiseen. Yksinkertaisimmillaan entiteetit ovat silloin, kun ne ovat itsenäisiä eikä niillä ole sisäistä järjestystä. (Givón 2009: 3.) Kun puhutaan virkkeiden kompleksisuudesta, on kyse virkkeen jäsenten välisestä järjestäytymisestä. Jäsenet yksinään ovat yksinkertaisia, mutta kun niiden välille muodostuu erilaisia yhteyksiä, niistä voi tulla monimutkaisia kokonaisuuksia. Lauseita voi esimerkiksi ketjuttaa tai upottaa toisten lauseiden sisään (mts. 5). Myös Ison suomen kieliopin (VISK § 882–883) mukaan lause on kompleksinen, kun se on toisiin lauseisiin nähden päälause tai sivulause.

Miestamo (2006: 3) jakaa kielen kompleksisuuden absoluuttiseen ja suhteelliseen kompleksisuuteen. Absoluuttinen kompleksisuus viittaa johonkin järjestelmään kuuluvien osien määrään, kun taas suhteellinen kompleksisuus määrittää sen kautta, miten vaikeaa kieltä on prosessoida, omaksua tai oppia. Suhteellinen kompleksisuus määrittyy suhteessa kielenkäyttäjään siinä missä absoluuttinen kompleksisuus kuuluu kieleen sen itsenäisenä ominaisuutena. Absoluuttinen kompleksisuus ei kytkeydy lukijan kokemuksiin. (Kusters 2008: 5.)

Miestamon (2006: 3) mukaan suhteellisen kompleksisuuden tutkimisen ongelma voi osoittautua se, että kielenkäyttäjät ovat erilaisia ja siksi jokin kielen piirre voi tehdä tekstistä vaikean yhdelle kielenkäyttäjryhmälle ja helpon toiselle. Suhteellisen kompleksisuuden tutkijan on pohdittava, mille yleisölle teksti on kompleksinen. Jos tavoitteena on löytää kompleksisuuden määritelmä, jota voi soveltaa mahdollisimman yleisesti, ketkä kielenkäyttäjät otetaan huomioon? Suhteellisessa kompleksisuudessa on kyse kielenkäyttäjistä suhteessa tekstin kompleksisuuteen. Kompleksisuus määrittyy eri tavoin erilaisten kielenkäyttäjien kohdalla. Miestamon (mts. 4) mukaan on syytä määritellä kompleksisuus absoluuttisena käsitteenä silloin, kun halutaan selvittää yleistä kompleksisuutta ja tutkia sitä kielen piirteiden kannalta.

Usein on oletettu, että syntaktisesti kompleksiset virkkeet ovat myös vaikeampia lukea, sillä ne vaativat enemmän aivojen prosesseja. Toisaalta on myös ehdotettu, että kompleksisten virkkeiden lukeminen on tehokkaampaa. (Givón 2009: 12–13.) Bailinin ja Grafsteinin (2016: 68–69) mukaan ei voida sanoa, että syntaktinen kompleksisuus heikentäisi luettavuutta kaikissa tapauksissa. Esimerkiksi sivulause voi olla selventävä lisäys. Myös Davison ja Kantor (1982: 206) huomauttavat, että erityisesti lapsilukijoiden tapauksessa konjunktiot voivat edistää ymmärtämistä. Virkkeen jakaminen useampaan osaan ei kaikissa tapauksissa edistä luettavuutta. Jos virkettä lyhentää katkaisemalla sen useammaksi virkkeeksi, menetetään lauseiden välillä oleva konjunktio. Tämä voi johtaa tekstin virheelliseen tulkintaan (mts. 192, 200). Konjunktiot tuovat lauseiden väliset suhteet ilmi. Luettavuuden kannalta tekstin sidosteisuus voi olla tärkeämpää kuin lyhytvirkkeisyys (Bailin ja Grafstein 2016: 66).

Syntaktista kompleksisuutta käytetään tutkimuksissa myös kirjoitustaidon kehittymisen mittarina. Oppijankielessä kompleksisuutta on usein tutkittu mittaamalla virkkeiden pituuksia. Esimerkiksi se, kuinka monta sanaa virkkeissä on keskimäärin, on yleinen mittaustapa. Aihetta tarkastellaan myös sivulauseiden perusteella. Menetelmä, jossa lasketaan lauseiden määrät virkkeissä, huomioi sekä alisteiset että rinnasteiset sivulauseet. Pelkästään alisteiset sivulauseet huomioivia menetelmiä on kritisoitu siitä, että ne jättävät rinnasteisuuden huomiotta. (Mylläri 2020: 69–70.) Martin ym. (2010: 61) huomauttavat, että suomen kielessä alisteisuuteen perustuvat menetelmät eivät ole erityisen toimivia, sillä sivulauseista vain relatiivilauseet eroavat syntaktisesti päälauseista. Myös lasten kielen kehityksen tutkimuksessa tarkastellaan syntaktista kompleksisuutta. Monissa tutkimuksissa tarkastellaan lasten käyttämää kieltä sekä sitä, kuinka kompleksista kieltä lapsi ymmärtää (ks. Lieko 1995).

Kuitenkin joitakin kompleksisia rakenteita voi pitää varmasti luettavuutta heikentävinä. Sivulause toisen lauseen keskellä, eli niin sanottu kiilalause, heikentää luettavuutta merkittävästi. Joillekin lukijoille ne voivat olla jopa mahdottomia ymmärtää. (Bailin & Grafstein 2016: 70.) Kiilalause katkaisee lukijan ajatuksen, ja virkkeen pääajatuksen hahmottaminen vaikeutuu. Erityisen vaikeasti ymmärrettävä voi olla upotettu lause, jonka sanajärjestys on epätavanomainen (Fernandez-Duque 2009: 433). Erdocia ym. (2009: 5) totesivat tutkimuksessaan, että kielessä, jossa on vapaa sanajärjestys, yleisimpänä pidetty sanajärjestys oli myös helpoin ymmärtää ja nopein prosessoida. Muut sanajärjestykset olivat kompleksisempia. Suomen kielessä subjekti tavallisimmin edeltää finiittiverbiä (VISK § 1366).

Etumääritteinen partisiippirakenne voi olla vaikea ymmärtää samasta syystä kuin kiilalause. Puurtinen (1998: 4) käyttää esimerkkinä seuraavaa virkettä: *”Ei kukaan kerrankin oikean leijonan nähnyt elollinen olisi hetkeäkään uskonut tähän petkutukseen.”* Vasemmalle haarautuva rakenne (*left-branching structure*) muodostuu, kun kompleksinen substantiivilauseke edeltää verbiä (Bailin & Grafstein 2016: 71). Vasemmalle haarautuvassa rakenteessa pääasana on lopussa. Etumääritteiset partisiippirakenteet ovat vasemmalle haarautuvia rakenteita. Ne kuormittavat lukijan työmuistia, ja niiden ennakoitavuus on heikompi. (Puurtinen 1998: 4.) Myös Weighall & Altmann (2010: 599) totesivat tutkimuksessaan, että 6–8-vuotiaat ymmärsivät paremmin oikealle haarautuvia rakenteita kuin päälauseen keskelle upotettuja relatiivilauseita.

Elliptinen rakenne muodostuu, kun lauseessa ei toisteta jotakin sanaa, joka on viereisessä lauseessa vastaavalla paikalla. Siten elliptiset rakenteet vähentävät toistoja. (VISK §1177.) Ellipsi tiivistää ilmaisua ja luo tekstiin aukon, jonka lukija täyttää mieleensä. Siitä huolimatta elliptisten rakenteiden ei ole huomattu heikentävän tekstin ymmärrettävyyttä. Grant-Davien (195: 461) mukaan elliptiset rakenteet aut-

tavat lukemaan tehokkaammin, jos lukijalla on tarpeeksi tietoja aukkojen täyttämiseksi. Fajardo ym. (2014: 2019) tutkivat helppolukuisia tekstejä koehenkilöinä opiskelijat, joilla oli vaikeuksia lukea. Tutkimuksessa ei havaittu merkittävää korrelaatiota ellipsien määrän ja luetunymmärtämistestin pisteiden välillä.

Parenteesi on sivuhuomautus keskellä virkettä. Parenteesi voi esimerkiksi kommentoida tai tarkentaa virkettä, jonka sisällä se on. Parenteesi voi olla minkä muotoinen tahansa, eikä se voi sulautua ympäröivän lauseen osaksi. (VISK §1071.) Parenteesi katkaisee rakenteen ja voi erottaa toisistaan verbin ja objektin, ja siten se voi heikentää luettavuutta samasta syystä kuin kiilalause. Kerronnassa parenteesi on usein johtoilmauksen ja repliikin välissä. (VISK 1072.)

Ekoluoma (2013: 99) on tutkinut lastenkirjojen virkepituutta ja -rakennetta. Ekoluoman mukaan virkkeet lastenkirjoissa eivät ole merkittävästi lyhyempiä kuin aikuisten kirjoissa, vaan suuremmat erot virkepituudessa ovat kirjailijoiden välillä. Sen sijaan vanhemmissa kirjoissa virkkeet ovat pidempiä ja rakenteeltaan raskaampia kuin uudemmissa kirjoissa. Virkkeiden lyheneminen ja yksinkertaistuminen on Ekoluoman mukaan yleinen kirjallisuuden modernisoitumiseen liittyvä ilmiö. Ekoluoman aineiston kirjat olivat ilmestyneet vuosien 1946 ja 1989 välillä. (mts. 137–139.)

2.3.3 Infiniittiset rakenteet

Verbin infiniittiset muodot ovat verbimuotoja, jotka käyttäytyvät osin nominien tapaan. Infiniittimuodoilla ei ole modusta tai tempusta kuten finiittiverbeillä, mutta ne taipuvat sijoissa. Infiniittimuotoja ovat A-infinitiivi (*lukea, lukeakseen*), MA-infinitiivi (*lukemassa, lukematta*) ja E-infinitiivi (*lukiessaan, lukien*). Partisiippeja ovat muodot kuten *lukeva, luettava, lukenut, luettu, lukema* ja *lukematon*. (VISK § 490.) Tutkielmassani tarkastelen referatiivi-, finaali-, temporaalirakenteita ja partisiippeja, joilla on lausekkeen pääsanana tai partisiippia määrittäviä etumääritteitä.

Referatiivirakenne vastaa *että*-lauseetta. (*En uskonut hänen soittavan. En uskonut, että hän soittaisi.*) Referatiivirakennetta käytetään usein puheen tai ajatusten referointiin. Se on usein objektina verbeille, joiden objektina voi olla *että*-lause. Yleisiä ovat kommunikaatioverbit (*sanoa, väittää, kertoa, ilmoittaa*) ja havaintoja tai muita mielen sisäisiä tapahtumia ilmaisevat verbit (*luulla, uskoa, haluta, tietää*). Se on infiniittinen rakenne, joka muodostetaan partisiippipohjaisella *-vAn, -neen* tai *-tUn*-tunnuksella. Tunnuksot vaikuttavat tapahtuman ajallisuuden tulkintaan. Niillä voi ilmaista, onko tapahtuma päättymätön (*-vAn*-tunnus) vai onko se päättynyt tai aiemmin alkanut ja edelleen jatkuva (*-neen* tai *tUn*-tunnus). (VISK § 538.)

Finaalirakenne ilmaisee toiminnan tarkoitusta. (*Juoksin ehtiäkseni perille.*) Se muodostetaan A-infinitiivin translatiivilla ja se vastaa *jotta*- tai *että*-lauseetta. Rakenteella ilmaistaan kausaliteettia kahden teon välillä. Finaalirakenteella voi ilmaista myös jonkin tapahtuman välttämättömyyttä päämäärän saavuttamiseksi. Tällöin

verbinä voi olla *tarvita, vaatia* tai *kaivata*. Lisäksi finaalityrakennetta käytetään tarpeellisuuden ja liiallisuuden ilmaisemiseen tilanteissa, jossa jotakin on johonkin tarkoitukseen tarpeeksi tai liikaa. (*Olen liian väsynyt jatkaakseni.*) Finaalityrakenteella voi ilmaista myös tapahtumaa, joka seuraa myöhemmin suhteessa hallitsevan lauseen tapahtumaan. (*Juhla alkoi päättyäkseen viikkoa myöhemmin.*) (VISK § 513.)

Temporaalityrakenteessa käytetään *E*-infinitiivin inessiiviä (*tehdessä, tullessa*) tai *TUA*-infinitiiviä (*syksyn tultua*). Temporaalityrakenteella voi ilmaista tapahtumien ajankohtia ja niiden suhteita toisiinsa. Rakenne voi vastata *kun*-lauseetta. *E*-infinitiivin inessiivi ilmaisee samanaikaisuutta. (*Hän kuunteli musiikkia opiskellessaan.*) *TUA*-infinitiivi kertoo aiemmasta tai aiemmin alkaneesta tapahtumasta suhteessa hallitsevaan rakenteeseen. (*Hän lähti ulos syötyään.*) (VISK § 543.)

Partisiipit ovat infiniittimuotoja, jotka taipuvat nominien tapaan. Partisiippi voidaan muodostaa *VA*- tai *NUT*-tunnuksella. Ne muodostavat aktiivin ja passiivin. Muut partisiipit ovat agenttipartisiippi ja kieltopartisiippi. (VISK § 521.) *NUT*-partisiipin ilmaiseva tapahtuma on alkanut ennen hallitsevan lauseen ilmaisevaa tapahtumaa. (*Kultasepäntiikkeen ryöstänyt mies pakenee.*) *NUT*-partisiipin passiivi ilmaistaan *TU*-partisiipilla. (*Poliisi on soitettu paikalle.*) *VA*-partisiippi ilmaisee tilannetta, joka ei ole hallitsevan lauseen tapahtuman aikaan päättynyt. (*Poliisi etsii pyöräilevää miestä.*) (VISK § 522.) Kieltopartisiippi on muiden partisiippien kielteinen vastine. Kieltopartisiippi muodostetaan *mAtOn*-tunnuksella: *ruostumaton teräs (ort. ruostunut)*. (VISK § 526.) Agenttipartisiipilla voi ilmaista tilaa, joka on syntynyt jonkin toiminnan seurauksena: *Minulla on serkkuni neuloma paita*. Agenttipartisiippi muodostetaan *MA*-tunnuksella ja se saa genetiivimuotoisen subjektin. (VISK § 521, 525.)

Infinitiittiset rakenteet vaikuttavat luettavuuteen, koska ne sisältävät suuren määrän informaatiota pienessä määrässä tekstiä. Lisäksi infiniittisessä rakenteessa määritteiden suhteita ei ilmaista eksplisiittisesti. (Puurtinen 1998: 3) Konjunktio lauseiden välillä paljastaa niiden suhteen toisiinsa, esimerkiksi *koska*-konjunktio kertoo syysuhteesta. Vasemmalle haarautuvissa rakenteissa infiniittiset rakenteet sisältävät vähemmän toistoa ja ovat heikommin ennustettavissa kuin finiittiset rakenteet. Rakenteet, joissa pääsana on lopussa, kuormittavat työmuistia. (Mts. 4.)

Infinitiittisten rakenteiden vaikutusta lastenkirjojen luettavuuteen on tutkinut Tiina Puurtinen (1995) väitöskirjassaan. Väitöskirja käsitteli suomennettujen lastenkirjojen kielellistä hyväksyttävyyttä. Puurtinen (1995: 64–71) tutki englannista suomeksi käännettyjen lastenkirjojen referatiivirakenteita, temporaalityrakenteita, finaalityrakenteita, toisen infinitiivin instruktiiveja sekä *-minen*-muotoja ja partisiippeja, joilla on etumääritteitä. Tutkimuksessa Puurtinen (1995: 73, ks. 1997: 326) laski rakenteet 2000 sanan tekstiotetta kohti. Tekstiotteet olivat eri vuosikymmenillä julkaistuista lastenkirjoista, ja mukana oli suomeksi kirjoitettuja ja englannista käännettyjä teoksia. Tutkimuksessa käännoistä, jossa oli vähemmän kuin 30 infiniittistä rakennetta 2000

sanan otteessa, kuvattiin dynaamiseksi. Jos infiniittisiä rakenteita oli enemmän, käännös oli staattinen. Kaikki käännökset olivat staattisia, mutta vanhemmissa käännöksissä vuosilta 1940–1969 infiniittisiä rakenteita oli merkittävästi vähemmän kuin uudemmissa. Suomeksi kirjoitetuista teoksista selvästi eniten infiniittisiä rakenteita oli 1986–1993 julkaistuissa kirjoissa.

Puurtisen (1995: 144) väitöstutkimuksen ensimmäisessä luettavuuskokeessa 9–10-vuotiaat koehenkilöt saivat luettavakseen dynaamisen ja staattisen käännöksen Ihmema Oz -kirjasta. Koehenkilöt, jotka lukivat staattista käännöstä, selviytyivät luettavuuskokeesta heikommin kuin dynaamista käännöstä lukeneet. Aukkotestin tulokset viittasivat siihen, että infiniittiset rakenteet tekevät tekstistä vaikealukuisempaa. (Mts. 145, 152.) Toisessa aukkotestissä käytettiin 9- ja 11-vuotiaita koehenkilöitä. Koe ei todistanut hypoteesia siitä, että infiniittiset rakenteet tekevät tekstistä vaikealukuista, sillä erot eri tekstit lukeneiden ryhmissä olivat melko pieniä. Kuitenkin 11-vuotiaiden ryhmä suoriutui testistä paremmin kuin 9-vuotiaiden ryhmä (mts. 159–160). Ääneenluettavuuskokeessa 10-vuotiaat koehenkilöt lukivat ääneen otteita käännöksistä. Teksti, jossa oli enemmän infiniittisiä rakenteita, osoittautui vaikeammin luettavaksi. Sitä lukiessaan koehenkilöt tekivät 32,9 % enemmän virheitä kuin lukiessaan tekstiä, jossa infiniittisiä rakenteita oli vain vähän. (Mts. 173.) Puurtisen (1997: 326) mukaan käännettyissä lastenkirjoissa on enemmän infiniittisiä rakenteita kuin alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä.

Ekoluoma (2013: 136–137) vertaili tutkimustuloksiaan Marjatta Kureniemen lause- ja virkerakenteesta muiden tutkimusten tuloksiin, ja vertailussa selvisi, että Kureniemi käytti infiniittisiä rakenteita samoissa määrin kuin muut kirjailijat. Vanhemmissa, 1940–1950-luvuilla julkaistuissa, teoksissa esiintyi enemmän infiniittisiä rakenteita kuin myöhemmässä tuotannossa (mts. 137). Kuitenkin Puurtisen (1997: 326) mukaan infiniittiset rakenteet lisääntyivät suomalaisessa lastenkirjallisuudessa selvästi vuosina 1986–1993. Suomalaisissa lastenkirjoissa oli vuosina 1940–1969 julkaistuissa lastenkirjoissa keskimäärin 18,7 infiniittistä rakennetta 2000 sanan otetta kohti. 1986–1993 niitä oli 40,4.

2.3.4 Lapset ja kompleksinen kieli

Kielen ymmärtämiseen vaaditaan kognitiivisia taitoja. Puheen ymmärtäminen toimii pohjana tekstin ymmärtämiselle, mutta ei takaa onnistumista lukemisessa. Puhe ja teksti eroavat monin tavoin, eikä välttämättä voi olettaa, että luetunymmärtäminen olisi samalla tasolla kuin puheen ymmärtäminen. (Oakhill & Cain 2007: 3–4.) Suomen kielessä kutakin foneemia edustaa oma kirjainmerkkinsä (VISK §7), kun taas englannin kielessä puhe ja teksti eroavat äänteiltään. Suomenkielisen lapsen voi olla helpompaa oppia sanojen kirjoitusasut, sillä ne vastaavat äänneasua.

Kirjoitettu kieli on monesta syystä lapsille puhuttua kieltä vaikeampaa. Se on rakenteiltaan ja sanastoltaan erilaista kuin arkinen puhekieli. Lisäksi kirjoitetussa kielessä ei ole kyse samalla hetkellä tapahtuvista asioista. (Oakhill & Cain 2007: 4.) Myös Nikolajeva (2014: 18) mainitsee, että lapsilla voi olla haasteita esimerkiksi kerroksen ajan ja syy-seuraussuhteiden ymmärtämisessä. Näitä haasteita voi liittyä erityisesti kaunokirjallisuuden lukemiseen.

Kirjoitetun kielen ymmärtämiseen vaikuttaa myös muisti, joka ei aiheuta ongelmia puhutun kielen ymmärtämisessä (Oakhill & Cain 2007: 29). Työmuistin kapasiteetilla on suora yhteys luetunymmärtämiseen (Seigneuric & Ehrlich 2005: 645). 12-vuotias lapsi pystyy pitämään työmuistissaan yhtä paljon sanoja virkkeestä kuin aikuinen, mutta 7-vuotiaan työmuistin kapasiteetti on selvästi pienempi. (Gilchrist ym. 2009: 257–258.) Delage ja Frauenhelder (2019: 164) tutkivat lasten työmuistia ja kykyä ymmärtää kompleksisia virkkeitä. He vertailivat tuloksiaan muihin tutkimuksiin ja totesivat, että aikuiset selviävät paremmin työmuistitesteistä kuin 11–12-vuotiaat. Sen sijaan 11–12-vuotiaat ymmärtävät kompleksisia virkkeitä lähes yhtä hyvin kuin aikuiset. Sekä muistikokeen että luetunymmärtämiskokeen tulokset kuitenkin kehittyivät iän myötä (mts. 158). Delage ja Frauenfelder (mts. 164) toteavat, että työmuistin kehittymättömyys lapsuudessa rajoittaa kompleksisten virkkeiden ymmärtämistä.

On esitetty, että ymmärrettävyyteen ja tekstin prosessoinnin helppouteen vaikuttaa myös lauseiden järjestys virkkeessä. Päälauseessa ilmaistaan olennaisin asia ja sivulauseessa lisätietoa, ja siksi ajatellaan, että prosessoinnin puolesta on helpompaa, jos päälause on virkkeen alussa. (Lieko 1995: 239–240.) Diesselin (2005: 460, 465) mukaan kompleksinen virke on helpommin ymmärrettävissä, kun sivulause seuraa päälausetta. Diessel väittää, että sivulause usein edeltää päälausetta sen vuoksi, että sivulause pohjustaa seuraavaa lausetta. Liekon (1995: 244) mukaan 2-vuotias suomenkielinen lapsi käyttää sujuvasti puheessa sivulauseita päälauseen edellä. Kuten aiemmin mainittu, puhe ja teksti eroavat toisistaan monella tapaa ja siksi ei voida välttämättä olettaa, että lapsi, joka osaa puheessa käyttää rakennetta, jossa sivulause on ennen päälausetta, osaa myös lukea vastaavia rakenteita.

Englanninkielisten lasten kielen kehitystä tutkittaessa on todettu, että pienen lapsen on helpompaa ymmärtää virkkeet, joissa asiat esitetään tapahtumajärjestyksessä (*iconic sentence*). Kyky ymmärtää virkkeet, joissa lauseiden järjestys on päinvastainen, kehittyy iän myötä. de Ruiterin tutkimuksen mukaan 5-vuotiaat lapset ymmärtävät huomattavasti paremmin virkkeet, joissa *after-*, *if-* tai *because-*alkuinen sivulause oli päälauseen jälkeen. Sen sijaan *before-*alkuinen sivulause ymmärretään jonkin verran useammin päälauseen edellä. (de Ruiter ym. 2018: 209–210.) Lieko (1995: 243) kuitenkin toteaa, että suomea puhuva lapsi käyttää jo kahden vuoden iässä temporaalisia ilmauksia, joissa lauseet ovat käänteisessä järjestyksessä. Oakhillin ja

Cainin (2007: 14) mukaan pitkään oletettiin, että lapset oppivat syntaktiset taidot 5 vuoden ikään mennessä. On kuitenkin osoitettu, että kehitys jatkuu vielä pitkään tämän iän jälkeen.

3 VIIDAKKOKIRJA JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tässä luvussa esittelen aineistoa ja käyttämäni menetelmää. Ensin kerron Rudyard Kiplingin elämästä ja kirjallisuudesta sekä Viidakkokirjasta ja sen suomennoksista. Sen jälkeen kerron käyttämästäni tutkimusmenetelmästä.

3.1 Rudyard Kipling ja Viidakkokirja

Rudyard Kipling (1865–1936) oli englantilainen kirjailija, joka tunnetaan erityisesti lastenkirjoistaan. Kipling sai Nobel-palkinnon ensimmäisenä englanninkielisenä kirjailijana vuonna 1907. (Koski 2000: 129.) Lastenkirjojen lisäksi Kipling kirjoitti runoja ja novelleja sekä kaunokirjallisuutta aikuisille, mutta näistä muut kuin lastenkirjat on pitkälti unohdettu. Aikuisille suunnatut kertomukset ovat saaneet erityisesti kritiikkiä siitä, miten ne kuvaavat brittiläisten sotilaiden ja virkamiesten elämää Intiassa, mutta jättävät täysin huomiotta paikallisväestön ongelmat. (Mts. 132–133.) Kiplingin teoksista voi nähdä siirtomaa-ajan asenteet, joita kirjailija piti yllä (mts. 134).

Kipling kävi koulun Englannissa, jonne hänet lähetettiin 6 vuoden iässä, ja 17-vuotiaana hän muutti takaisin Intiaan vanhempiansa luokse Mumbaihin. Kirjailijaksi tähtäävä Kipling sai työn paikallisen lehden apulaistoimittajana. Myöhemmin hän pääsi uutistoimittajaksi suurempaan lehteen Prayagrajissa. Kipling oli toimittajana 6 vuotta, ja sinä aikana hän kierteli Intiaa ja myöhemmin maailmaa kirjeenvaihtajana. (Koski 2000: 129–131.) Toimittajana ollessaan Kipling kirjoitti tarinoita, joita myytiin Intian rautatieasemilla pieninä vihkosina, ja tarinoista tulikin varsin suosittuja. Tarinoista koottiin Kiplingin ensimmäiset teokset, jotka julkaistiin 1888 ja 1890. (Mts. 131.)

Ensimmäiset tarinat Mowglista syntyivät Kiplingin asuessa Yhdysvaltojen Vermontissa, jonne hän oli asettunut asumaan avioiduttuaan yhdysvaltalaisen Caroline Balestierin kanssa (Koski 2000: 132). Viidakkokirja ilmestyi vuonna 1894 (mts.

133) ja sai myöhemmin myös jatko-osan. Viidakkokirja on suomennettu viidesti ja siitä on tehty useita adaptaatioita, joista yksi tunnetuimmista on Walt Disney'n piirroselokuva vuodelta 1967. Viidakkokirjaan kuuluu seitsemän tarinaa, joista kolme tunnetuinta kertoo susien kasvattamasta Mowgli-pojasta. Nämä tarinat ovat *Mowglin veljet* (MV), *Kaan metsästys* (KM) ja *Tiikeri – tiikeri!* (TT). Muut tarinat ovat *Valkoinen hylje* (VH), *Rikki-tikki-tavi* (RT), *Norsu-Tuomo* (NT) ja *Kuningattaren palvelijat*.

Tutkielmassani tarkastelen Viidakkokirjan vanhinta ja uusinta suomennosta ja vertailen niiden luettavuutta. Ensimmäinen suomennos ilmestyi Otavan kustantamana 1898 Helmi Krohnin (HK) kääntämänä nimellä Indian viidakoista. Viimeisin Viidakkokirjan käänös on vuodelta 1992 ja sen on suomentanut Ilkka Rekiaro (IR). Molemmat teokset ovat kuvitettuja. Krohnin suomentamassa teoksessa kuvitus on alkuperäinen, Kiplingin isän tekemä. Rekiaron kääntämässä Viidakkokirjassa on Eric Kincaidin värikäs kuvitus.

Tarinassa *Mowglin veljet* susiperhe löytää ihmislapsen, jota tiikeri Shere Khan yrittää saalistaa. Sudet ottavat pojan hoitaakseen ja antavat hänelle nimeksi Mowgli, sammakko. Karhu Baloo ja pantteri Bagheera asettuvat Mowglin puolelle ja hänet otetaan heimon jäseneksi. Toisessa tarinassa *Kaan metsästys* Mowgli tulee apinakan-san kaappaamaksi, ja pytonkäärme Kaa pelastaa hänet Baloon ja Bagheeran kanssa. Tarinassa *Tiikeri – Tiikeri!* Mowgli elää kylässä ihmisten parissa, koska hänet on karkotettu susiheimosta. Mowglin tapettua ja nyljettyä Shere Khanin hänet karkotetaan kylästä, sillä tekoa pidetään noituutena. *Valkoinen hylje* kertoo hylkeestä, joka pelastaa hyljeyhdyskunnan pyydystäjiltä. *Rikki-tikki-tavi* on mungo, joka päätyy asumaan ihmisperheen luokse. Tarinassa mungo puolustaa perhettä kobran hyökkäyksiä vastaan. *Norsu-Tuomo* kertoo Pikku-Tuomosta, joka kulkee isänsä mukana pyydystämässä viljejä norsuja kesytettäväksi. *Kuningattaren palvelijat* kertoo eläimistä armeijan leirissä. Viimeistä tarinaa ei ole uudemmassa suomennoksessa, joten olen rajannut sen pois aineistosta. Viittaan tarinoihin vanhemman suomennoksen käyttämällä nimellä.

Otava on julkaissut vanhasta suomennoksesta uuden painoksen vuonna 2016. Käytän aineistonani tätä uusinta painosta. Pidän sitä relevantimpana aineistona, koska nykylukija lukee todennäköisemmin sitä kuin vanhaa painosta. Tekstiin on tehty pieniä muutoksia aiemmista painoksista. Muutoksia on esimerkiksi joissakin sanavalinnoissa ja sanajärjestyksissä, mutta ei suuressa määrin.

3.2 Tutkimusmenetelmä

Tarkastelen aineistosta infiniittisiä rakenteita sillä aiemman tutkimuksen perusteella ne vaikuttavat luettavuuteen (ks. Puurtinen 1995). Tarkastelen myös virkkeiden

kompleksisuutta, sillä jotkin kompleksiset rakenteet heikentävät luettavuutta selvästi (Bailin & Grafstein 2016: 70). Lasken lauseiden määrät virkkeissä selvittääkseni virkkeiden kompleksisuutta. Menetelmää on käyttänyt esimerkiksi Mylläri (2020: 70). Vertailen näitä rakenteita Helmi Krohnin ja Ilkka Rekiaron suomennoksissa. Rajaan 1000 sanan otteen jokaisen tarinan alusta kummastakin suomennoksesta. Jos viimeinen virke jää kesken 1000. sanan kohdalla, otan virkkeen aineistoon mukaan kokonaisuudessaan. Siten aineistoon kuuluu yli 6000 sanaa kummastakin suomennoksesta.

Lasken aineistosta referatiivi-, finaali- ja temporaalirakenteet sekä sellaiset partitiivit, joilla on etumääritteitä. Selvitän aineistostani myös virkkeiden pituudet lauseina ja kiinnitän huomiota niiden kompleksisuuteen. Jaan aineiston kahteen osaan, kerrontaan ja dialogiin. Samoin on tehnyt Leena Ekoluoma (2013: 12), joka tutki lissensiaatintyössään saturomaanien virkepituutta. Dialogiin kuuluvaksi Ekoluoma laski tekstin osat, jotka ovat suoria lainauksia hahmojen puheesta. Kerrontaan taas kuuluivat suora kerronta, epäsuora esitys, johtolauseet, tajunnanvirtakuvaus ja eläytymisesitys. Luokittelen tutkielmassani aineiston virkkeet samaan tapaan. Lasken kerrontaan kaiken, mikä ei ole hahmojen puhetta. Dialogiin lasken kaiken, minkä hahmot sanovat ääneen, muille tai itselleen. Kirjoihin kuuluu myös lyriikkaa, mutta jätän runot ja laulut analyysin ulkopuolelle.

Johtoilmaus on ilmaus, joka kertoo, kuka sanoo jotakin. Se voi lisäksi luonnehtia sanomisen tapaa. Johtoilmaus voi olla tekstissä ennen repliikkiä, sen jälkeen tai sen keskellä. Useimmat johtolauseet ovat yksilauseisia. Lasken johtolauseet mukaan kerrontaan. Esimerkeissä 2 ja 3 johtolause on yhden puheenvuoron keskellä. Lasken kummankin yhdeksi kolmilauseiseksi virkkeeksi.

- 2) ”Astu sisään ja etsi”, **sanoi susiukko lyhyesti**, ”mutta ei täällä ole mitään syötävää.” (MV, HK)
- 3) ”Hurja!” **sanoi Pikku-Toomai**. ”Oletpa sinä iso norsu.” (NT, IR)

Määrittelen virkkeen kokonaisuudeksi, joka alkaa isolla alkukirjaimella ja päättyy pisteeseen. Tapauksissa, joissa johtolauseetta edeltää pisteeseen päättyvä osa dialogia ilman finiittiverbiä, lasken samaan virkkeeseen myös johtolauseen jälkeisen dialogin osan. Usein johtolauseetta edeltävä finiittiverbitön osuus on jonkinlainen huudahdus (4). Toisessa esimerkissä (5) on virke, jossa puheenvuoron alku ennen johtolauseetta ei pääty pisteeseen. Ei ole järkevää laskea näitä eri tavalla, sillä ne ovat lukemisen haastavuuden kannalta hyvin samankaltaiset. Lasken molemmat sen vuoksi kolmilauseisiksi.

- 4) ”**Ulos!**” ärjäisi susiukko. ”Ulos metsästämään isäntinesi!” (MV, HK)
- 5) ”**Kyllä**”, sanoi Pikku-Toomai, ”se pelkää minua.” (NT, IR)

Lauseen määrittelyssä lähtökohta on, että lauseessa on finiittiverbi Kaunokirjallisuudessa esiintyy kuitenkin paljon finiittiverbittömiä rakenteita, jotka ovat lauseen kaltaisia. Kaunokirjallisuudessa on kuitenkin monia rakenteita, jotka eivät ole tämän määritelmän mukaan lauseita, mutta jotka muodostavat selkeästi oman kokonaisuutensa. Näitä rakenteita esiintyy erityisesti dialogissa, sillä ne ovat tyypillisempiä puhekielelle ja tuovat tekstiin puheenomaisuutta. Lasken itsenäisiksi lauseiksi esimerkiksi onomatopoeettiset ilmaukset (6 ja 7) ja huudahdukset (8). Esimerkin 9 virkkeen lasken viisilauseiseksi, samoin kuin laskisin, jos huutomerkkien sijaan olisi käytetty pilkkua.

- 6) ”**Mur, mur!**” sanoi susiukko, ”on aika taas lähteä metsästämään” – – (MV, HK)
- 7) ”**Läps!**” Baloo tempaisi isolla tassullaan – – (KM, IR)
- 8) ”**Hyi!** Eikö ole kylliksi kovakuoriaisia ja sammakoita lammikoissa, koska hänen täytyy syödä ihmisiä – – ” (MV, HK)
- 9) ”**Apinakansan sääli!**” tuhahti Baloo halveksuen. ”Vuoristopuron suvanto! Kesä-auringon kylmyys! Eihän niitä ole edes olemassa!” (KM, IR)

Ekoluoma (2013: 42) on liseniaatintyössään laskenut dialogin puhuttelut ja huudahdukset omiksi lauseikseen silloin, kun ne esiintyvät lauseesta irrallisina ilmauksina. Lausetta voi pitää itsenäisenä rakenteena, jonka tarkoitus on osoittaa, kenelle puhutaan. Noudatan tutkielmassani samaa periaatetta. Esimerkissä 10 on tällainen puhuttelu, jonka lasken omaksi lauseekseen.

- 10) ”Mitä sinä varovaisuudesta tiedät, **sinä vanha Rautakoura?**” murahti Bagheera. (KM, IR)

Lisäys voi esiintyä sivuhuomautuksena keskellä virkettä. Esimerkissä 11 on parenteesi *Tabaqui (Lautastennuolija)*, jossa esitellään sakaali nimeltä ja kerrotaan lisäksi nimen merkitys. Lasken parenteesin omaksi lauseekseen ja osaksi sitä virkettä, jonka sisällä se on. Näin on tehnyt myös Ekoluoma (2013: 43). Dialogiin kuuluu puhuttelua ja ilmauksia, joilla sanat osoitetaan tietylle henkilölle. Puheenvuoron aloittava *kunniani nimessä* (12) muodostaa oman kokonaisuutensa, joka on muun virkerakenteen ulkopuolella ja sen voi siksi käsittää omaksi lauseekseen. *Messua* on kiinteä osa ensimmäistä lausetta samaan tapaan kuin *Pikkuveli* esimerkissä 13.

- 11) Puhuja oli sakaali — **Tabaqui (Lautastennuolija)** — ja Intian sudet halveksuvat Tabaquia – – (MV, IR)
- 12) ”**Kunniani nimessä, Messua**, hän on hiukan sen pojan näköinen, jonka tiikeri ainasti.” (TT, HK)
- 13) ”Ihmiset ovat vain ihmisiä, **Pikkuveli**, ja heidän puheensa on kuin lammen sammakoiden puhetta.” (TT, IR)

Lasken aineistostani referatiivi-, finaali- ja temporaalirakenteiden määrät. Vertailen infiniittisten rakenteiden määriä käännösten välillä. Vertaan tuloksia myös aiempiin tutkimustuloksiin lastenkirjojen infiniittisistä rakenteista ja virkepitäydestä.

4 VIIDAKKOKIRJAN SUOMENNOSTEN RAKENTEET

Tässä luvussa analysoin Viidakkokirjan suomennosten virkkeitä ja infiniittisiä rakenteita. Käsittelen virkkeiden pituutta ja kompleksisuutta alaluvussa 4.1. Alaluvussa 4.2 vertailen suomennosten infiniittisiä rakenteita.

4.1 Virkkeiden pituus ja kompleksisuus

Keräämissäni aineistoissa on molemmissa noin 6000 sanaa. Krohnin suomennoksesta kerätyssä aineistossa kerrontaa on 265 ja Rekiaron suomennoksesta kootussa 266 virkettä (taulukko 1). Krohnin käännöksessä 35 % ja Rekiaron käännöksessä 36 % lauseista on dialogia. Ekoluoman (2013: 15) tutkimissa lastenkirjoissa dialogia oli keskimäärin 44,3 % lauseista. Krohnin käännöksestä kerätyssä aineistossa on enemmän kerrontaan kuuluvia lauseita (771) kuin Rekiaron käännöksestä kootussa aineistossa (737). Sen sijaan Rekiaron käännöksessä on enemmän dialogiin kuuluvia virkkeitä (242) ja lauseita (412) kuin Krohnin käännöksessä.

		Krohn	Rekiaro
Kerronta	virkkeet	265	266
	lauseet	771	737
Dialogi	virkkeet	208	242
	lauseet	396	412

Taulukko 1. Virkkeiden ja lauseiden määrät aineistossa

Suomen kielen virkkeen pituus on keskimäärin liki 2 lausetta (Hakulinen ym. 2015 [1980]: 88, 119). Kaunokirjallisuudessa virkkeiden keskipituus saattaa vaihdella enemmän kuin muissa teksteissä, sillä tyyli on vapaampi ja kirjoittajilla on erilaisia tyyliä. Viidakkokirjan suomennosten virkkeet ovat selvästi pidempiä kuin suomen

kielen virkkeet keskimäärin (taulukko 2). Krohnin käännöksessä keskimääräinen virke on kokonaisen lauseen pidempi kuin keskimääräinen virke Hakulisen ym. (mp.) tutkimuksessa. Rekiaron käännöksen virkkeet ovat lyhyempiä kuin Krohnin, mutta ne ovat kuitenkin selvästi keskimääräistä neutraalin asiaproosan virkettä pidempiä. Jos lasketaan vain kerronnan virkkeiden keskipituus, saadaan lähes sama tulos kuin koko aineiston virkkeistä laskemalla. Koska muutamat erittäin pitkät virkkeet voivat vääristää keskiarvoja, laskin virkkeiden keskipituudet myös niin, että poistin aineistosta virkkeet, joissa oli enemmän kuin yhdeksän lausetta. Tällä tavalla laskettuna virkkeiden keskipituus on Krohnin käännöksessä 2,9 lausetta ja Rekiaron käännöksessä 2,7 lausetta.

Virkkeiden pituus	Krohn	Rekiaro
Kerronta	3,2	2,8
Dialogi	1,9	1,6
Koko aineisto	3,1	2,7

Taulukko 2. Keskimääräiset virkepituuudet lauseina

Dialogin virkkeet ovat keskipituudeltaan selvästi lyhyempiä kuin kerronnan virkkeet. Vanhemmassa käännöksessä dialogin virkkeet ovat keskimäärin pidempiä kuin uudemmassa käännöksessä. Dialogin virkkeiden keskipituus on Krohnin käännöksessä 1,9 lausetta ja Rekiaron käännöksessä 1,6 lausetta. Dialogissa on paljon esimerkiksi huudahduksia, puhutteluja ja suunnitteluilmauksia (VISK § 861), jotka ovat tavallisesti lyhyitä (14–17). Yksilauseiset johtolauseet, jotka on laskettu mukaan kerrontaan, lyhentävät kerronnan virkkeiden keskipituutta jonkin verran.

- 14) ”**No**, on sinulla kuvio tai ei”, sanoi Rikki-tikki, ja sen häntä rupesi taas pörhistymään, ”onko sinusta oikein, että syöt linnunpoikasia pesästä?” (RT, IR)
- 15) ”**Tosiaankin, tosiaankin**, olin vähällä unohtaa, että kuninkaitten lapset ovat jo kätkyessä aikamiehiä.” (MV, HK)
- 16) ”**Ääliö!**” tuhahti Susi-isä. ”Ei ole laitaa aloittaa illan uurastusta tuollaisella mekastuksella!” (MV, IR)
- 17) ”**Tuhma Baloo**, päästä minut ylös!” (KM, IR)

Esimerkin 18 virke esiintyy ensimmäisen tarinan alussa, jolloin hahmot ovat lukijalle tuntemattomia. Krohnin virkkeessä esiintyy kaksi eri puhujaa ja siinä esitetään kahden eri hahmon puhetta ja toimintaa. Krohnin käännöksen virkkeessä tapahtuu siis melko paljon yhden virkkeen sisällä. Rekiaron käännöksessä (19) Susi-isän puheenvuoro on erillinen virke. Luettavuuden kannalta tämä voi olla parempi ratkaisu, sillä jälkimmäinen virke on yksinäänkin melko pitkä, 6 lausetta. Krohnin virke on 8 lauseen pituinen. Rekiaron käyttämä relatiivipronomini *joka* tuo eksplisitiivisemmin ilmi lauseiden suhteen kuin Krohnin käyttämä rinnastuskonjunktio *ja*, sillä *joka* viittaa selvästi edeltävään sanaan.

- 18) ”Mur, mur!” sanoi susiukko, ”on aika taas lähteä metsästämään”; ja hän aikoi juuri juosta mäkeä alas, kun kynnykselle ilmestyi pienen elukan pörröisen hännän varjo **ja** vinkuva ääni huusi: ”Onneksi olkoon, sinä susien päällikkö, ja onnea ja teräviä, valkoisia hampaita toivon reippaille lapsillesi.” (MV, HK)
- 19) ”Arrh!” sanoi Susi-isä. ”On aika lähteä saalistamaan.” Se oli jo hyppäämäisillään luolasta ulos ja mäkeä alas, kun luolan suulle lehahti tuuheahäntäinen pieni varjo, **joka** inisi: ”Onnea matkaan, oi susien päällikkö, ja olkoot onni ja lujat valkoiset hampaat myös jalosukuisten lastesi matkassa, jotta ne eivät koskaan unohtaisi tämän maailman nälkäisiä.” (MV, IR)

Lause toisen lauseen sisällä tekee virkkeestä vaikean lukea (Bailin & Grafstein 2016: 65). Toisen lauseen keskeyttävä rakenne voi kuormittaa myös työmuistia, sillä lukija joutuu pitämään mielessään kaksi lausetta. Kiilalause sijoittuu joidenkin lauseenjäsenten väliin ja voi vaikeuttaa lauserakenteen hahmottamista. Aineistossani Krohnin käännöksestä esiintyy hieman enemmän kiilalauseita (taulukko 3). Esimerkin 20 virkkeessä sivulauseen sisälle on upotettu toinen sivulause. Rekiaro (21) käyttää käännöksessään infiniittistä rakennetta, joka tiivistää yhteen sanaan (*saalistaessaan*) asian, jonka voisi ilmaista sivulauseella (*kun viidakon asukas saalista*). Krohnin kiilalause ilmaisee eksplisiittisesti lauseen suhteen sitä ympäröivään lauseeseen ja selventää niiden ajallista suhdetta. Krohnin kiilalauseen sanajärjestys kuitenkin ei ole tavanomaisin (vrt. *viidakon asukas metsästää omien maidensa ulkopuolella*). Myös se vaikeuttaa lukemista (Fernandez-Duque 2009: 433, Erdocia 2009: 5).

- 20) Sitä paitsi Mowglille opetettiin vieraan metsästyshuuto, *jota aina, **kun viidakon asukas metsästää ulkopuolella omia maitansa, on huudettava ääneen,** kunnes kuuluu vastaus.* (KM, HK)
- 21) Lisäksi Baloo opetti Mowglille muukalaisen metsästyshuudon, *jota viidakon asukin on aina kotikontujensa ulkopuolella **saalistaessaan** toistettava ääneen,* kunnes saa siihen vastauksen. (KM, IR)

	Krohn	Rekiaro
Parenteesit	5	8
Kiilalauseet	17	15
Yhteensä	22	23

Taulukko 3. Parenteesien ja kiilalauseiden määrät

Esimerkkien 22 ja 23 virkkeet ovat rakenteiltaan samankaltaiset. Kiilalauseen lisäksi niissä on muita rakenteita, jotka tekevät virkkeet vaikeiksi lukea. Molemmissa virkkeissä on lisäys ja kiilalause subjektin ja predikaatin välissä. Molemmissa käännöksissä on myös sivulause predikaatin ja objektina olevan sivulauseen välissä. Krohnin käyttää hieman epätavallisempia sanajärjestyksiä kuin Rekiaro. *vielä*-adverbi esiintyy Krohnin käännöksessä verbin edellä, vaikka tyypillisempi paikka olisi sen jälkeen. Toisen infinitiivin instruktiivi *kirahtaen* on yhdessä lauseessa subjektin ja finiittiverbin välissä.

- 22) Hänen äitinsä Radha Pyari — **suloinen Radha** —, joka oli pyydystetty samalla kertaa kuin Kala Nagkin, kertoi hänelle, ennenkuin hän vielä oli pudottanut maitohampaitansakaan, että aroille norsuille aina käy huonosti; ja Kala Nag tiesi, että tämä neuvo oli hyvä, sillä ensi kerralla, kun hän näki pommin räjähtävän, **hän kirahtaen astui** taaksepäin keskelle kiväärilinjaa, ja silloin pistimet pistelivät häntä hänen hellimpiin paikkoihinsa. (NT, HK)
- 23) Sen emo, **Radha Pyari, rakastettu Radha, joka oli otettu kiinni samassa ajossa kuin Kala Nag**, kertoi sille ennen kuin sen pienet maitohampaat irtoivat, että jos norsu pelkää, se satuttaa aina itsensä, ja Kala Nag tiesi neuvon hyväksi, sillä kuullessaan ensi kerran kranaatin räjähdysen se peruutti huutaen kiväärikkoon, ja pistimet tökkivät sitä kaikkiin pehmeisiin paikkoihin. (NT, IR)

Krohnin (24) ja Rekiaron (25) virkkeet ovat syntaktisesti hyvin samanlaiset. Useat appositiot (kuten *Kala Nagin ajaja* ja *Norsu-Tuomo*) (VISK §1059) vaikeuttavat lukemista. Lisäykset ovat lyhyitä, mutta ne pätkivät virkettä ja tekevät vaikeaksi hahmottaa kokonaisuutta. Kun appositioita on vain yksi (26), vaikutus luettavuuteen ei ole samanlainen.

- 24) ”Niin”, sanoi Iso-Tuomo, **hänen ajajansa**, jonka isä, **Musta-Tuomo**, oli kuljettanut Kala Nagin Abessiniaan ja jonka isoisa, **Norsu-Tuomo**, oli ollut mukana häntä pyydystämässä, ”Musta Käärme ei pelkää ketään muuta paitsi minua.” (NT, HK)
- 25) ”Totta”, sanoi Iso-Toomai, **Kala Nagin ajaja**, jonka isä **Musta-Toomai** oli vienyt Kala Nagin Abessiniaan ja jonka isoisa **Norsu-Toomai** oli nähnyt Kala Nagin kiinni. (NT, IR)
- 26) Tämän jutun kertoi minulle Limmershin, **peukaloinen**, jonka myrsky oli puhaltanut Japaniin kulkevan höyrylaivan taklauhukseen. (VH, HK)

Rekiaro käyttää hieman enemmän parenteeseja (taulukko 3). Esimerkissä 27 Rekiaron käyttämä parenteesi on keskellä lausetta erottamassa subjektia ja predikaattia, kun taas Krohnilla (28) parenteesi on johtolauseen ja repliikin välissä. Rekiaron virkkeessä kahden lauseen parenteesi erottaa subjektin ja predikaatin melko kauas toisistaan. Tällaisessa tapauksessa parenteesi voi heikentää luettavuutta samalla tavalla kuin kiilalause. Esimerkin 29 virkkeessä Krohn käyttää parenteesia, joka samalla tavalla erottaa toisistaan subjektin ja predikaatin. Rekiaron (30) käännöksessä on samassa kohdassa kiilalause. Parenteesien pituudet vaihtelevat. Esimerkissä 31 hyvin lyhyt parenteesi, joka tuskin häiritsee luettavuutta merkittävästi.

- 27) He veivät sen taloon, ja iso mies (**hän oli englantilaisperheen isä; perhe oli juuri muuttanut bungalowiin**) otti sen peukalon ja etusormen väliin ja sanoi – (RT, IR)
- 28) ”Nyt”, sanoi suuri herra (**hän oli englantilainen ja vast'ikänsä muuttanut bungaloon**), ”älkää peloittako häntä, niin saamme nähdä, mitä hän tekee”. (RT, HK)
- 29) – ja Rikki-tikin äiti (**hänellä oli tapana asustaa kenraalin talossa Segowleessa**) oli hellästi neuvonut Rikkiä, miten hänen tuli käyttäytyä, jos hän joskus joutuisi valkoisten ihmisten pariin. (RT, HK)

- 30) – ja Rikki-tikkin emo, **joka asui eräässä vaiheessa Segowleessa kenraalin talossa**, oli tarkoin selittänyt Rikkille, mitä tehdä, jos se joskus kohtaisi valkoisia ihmisiä. (RT, IR)
- 31) Lisäksi eläimet väittävät — **ja hyvästä syystä** — että ihmisryöjät saavat syyhytaudin ja niiltä irtoaa hampaat. (MV, IR)

Krohnin käännöksessä yksilauseisia virkkeitä on huomattavan pieni osuus, 19,7 % (taulukko 4). Hakulisen ym. (2015 [1980]: 92) mukaan suomenkielisissä teksteissä on 38 % yksilauseisia virkkeitä. Rekiaron käännöksessä yksilauseisia virkkeitä on 25,2 %. Kummassakin käännöksessä virkkeet, joissa on enemmän kuin 6 tai 7 lausetta, ovat harvinaisia. Hakulisen ym. (mp.) yli 10 000 lauseen aineistossa 7 lauseen virkkeitä oli 10 ja 6 lauseen virkkeitä 31. Krohnin käännöksen virkkeistä 5,9 % on 6 lauseen virkkeitä ja 2,1 % 7 lauseen virkkeitä. Rekiaron käännöksessä 6 lauseen virkkeitä on 3,4 % ja seitsemän lauseen virkkeitä 2,9 %. Rekiaron käännöksen pisimmässä virkkeessä on 17 lausetta ja Krohnin käännöksen pisimmässä 11 lausetta. Kumpikin kääntäjä on suurimmassa osassa tapauksista tehnyt ratkaisun olla jakamatta virkkeitä useammiksi virkkeiksi. Hyvin pitkiä virkkeitä esiintyy lähinnä kerronnassa.

lauseita virkkeessä	Krohn	%	Rekiaro	%
1	77	19,7	105	25,2
2	124	31,8	140	33,7
3	74	19,0	73	17,5
4	47	12,1	40	9,6
5	25	6,4	23	5,5
6	22	5,9	14	3,4
7	9	2,1	12	2,9
8	5	1,3	1	0,2
9	4	1,0	4	1,0
10	2	0,5	0	0
11	1	0,3	3	0,7
12	0	0	0	0
13	0	0	0	0
14	0	0	0	0
15	0	0	0	0
16	0	0	0	0
17	0	0	1	0,2
yhteensä	390	100 %	416	100 %

Taulukko 4. Lauseiden määrät virkkeissä

Dialogin virkkeet ovat useimmiten yksi- tai kaksilauseisia, ja pidemmät kuin neljän lauseen virkkeet ovat dialogissa harvinaisia. Aineistossa esiintyy kuitenkin muutama pitkä dialogivirke. Useimmissa dialogin virkkeissä ei kuitenkaan ole erityisen kompleksisia rakenteita. Krohnin virkkeet 33 ja 34 alkavat sivulauseilla (*Kun sinä tulet vanhaksi, Kala Nag ja Jos Teddi ei raasta häntä hännästä*), mikä se voi vaikuttaa prosessointiin (Diessel 2005: 465). Virkkeen 32 aloittavan sivulauseen vuoksi päälauseen alussa on partikkeli *niin* ja lisäksi päälauseen sanajärjestys on käännteinen. Päälauseen käännteinen sanajärjestys voi vaikuttaa siihen, miten helposti lause on luettava. Useimmiten lauseiden rajan merkkinä toimii vain joko *niin* tai finiittiverbi. (VISK 1120). Virkkeessä 33 lauseiden rajalla on *niin*-partikkeli ja sanajärjestys on suora. Rekiaron (34) pitkä dialogivirke on vähemmän kompleksinen, sillä siinä on lähinnä rinnasteisia päälauseita. Toisessa pitkässä Krohnin dialogivirkkeessä (35) on myös useampi sivulause ja päälause (*ei sinulla ole täällä mitään vaaraa*) on viimeisenä. Päälauseen sanajärjestys on käännteinen. Johtoilmaisuudessa (*Mutta totta oli, mitä Matka sanoi Kotikille*) verbi on ensimmäisen lauseen viimeisenä.

- 32) ”**Kun** sinä tulet vanhaksi, Kala Nag, **niin** tulee joku rikas ruhtinas ja ostaa sinut hallitukselta sen tähden, että olet niin iso ja hyvätapainen, ja sitten sinun ei tarvitse tehdä muuta kuin kantaa kultaisia renkaita korvissasi, kultaista istuinta selässäsi, punaista kulta-kirjaista vaippaa kyljilläsi ja kulkea kuninkaan juhlasaaton etunenässä.” (NT, HK)
- 33) ”Jos Teddi ei raasta häntä hännästä eikä koeta teljetä häntä häkkiin, **niin** hän juoksenteleo kaiket päivät edestakaisin talossa.” (RT, HK)
- 34) ”Seuraavaksi... seuraavaksi ne antoivat minulle pähkinöitä ja muuta hyvää ja ne... ne nostivat minut sylissä puun latvaan ja sanoivat, että olin niiden veri-veli joskaan minulla ei ole häntää ja että minun pitäisi joskus ruveta niiden johtajaksi!” (KM, IR)
- 35) **Mutta totta oli, mitä Matka sanoi Kotikille:** ”Niin kauan kuin varot, ettet loikoile likaisessa vedessä ja saa rohtumia, etkä hankaa karkeaa hiekkaa haavaan tai naarmuun, etkä lähde uimaan, kun aallot käyvät korkeina, **ei sinulla ole** täällä mitään vaaraa.” (VH, HK)

Kun virke on pitkä, on todennäköisempää, että siinä tapahtuu kerronnallisesti paljon. Jos virke on pitkä ja siinä kuvataan monia asioita ja tapahtumia, sen hahmotaminen ja tapahtumien muistaminen voi olla lukijalle hankalampaa. Esimerkkien 36 ja 37 virkkeiden ensimmäiset lauseet kertovat uroshylkeiden puolisoista, ja seuraavissa lauseissa kerrotaan nuorista hylkeistä. Virkkeen alun muistaminen lopun lukemisen jälkeen vaatii työmuistilta kapasiteettia, Kummankin kääntäjän virkkeessä on jälkimmäisen päälauseen keskellä kiilalause (merkitty kursivilla). Kiilalause erottaa subjektin ja verbin.

- 36) Heidän vaimonsa eivät koskaan saapuneet saarelle ennenkuin toukokuun lopussa tai kesäkuun alussa, sillä he eivät huolineet joutua raadelluiksi; *ja nuoret kaksi-, kolme- ja nelivuotiaat hylkeet, jotka eivät vielä olleet perustaneet omaa taloutta, kulkivat taistelevien rivien lävitse puolen mailin matkan rannasta sisämaahan, leikkivät suurissa joukoin hiekkasärkillä ja nyhtivät maasta jok'ainoan ruohon, joka kasvoi.* (VH, HK)

- 37) Niiden puoliset tulivat saarelle vasta toukokuun lopulla tai kesäkuun alussa, sillä puolisoilla ei ollut mitään hinkua saada puremia joka paikkaan, **ja nuoret kahden, kolmen ja neljän vuoden ikäiset hylkeet, jotka eivät olleet perustaneet perhettä, livahtivat tappelupukareiden välistä vajaan kilometrin päähän sisämaahan ja telmivät hiekkadyneillä sankoin joukoin litistäen siinä sivussa alleen joka ainoan vihreän kasvin.** (VH, IR)

Tieto puolisoitten tulosta saarelle toukokuun lopulla on jatkoon kannalta olennainen, sillä aiheeseen palataan hetkeä myöhemmin (38). Merikarhu on vihainen siitä, että sen vaimo Matka tuli saarelle häntä myöhemmin. Tilanteen ymmärtämiseksi lukijan on täytynyt ymmärtää edeltävän pitkän virkkeen alku. Pitkän virkkeen prosessoiminen vaatii kuitenkin työmuistia, ja lapsen työmuisti on vasta kehittyvässä (Gilchrist ym. 2009: 258).

- 38) Merikarhu oli juuri päättänyt neljännekkymmenennenyhdeksän tappelunsa eräänä keväänä, kun Matka, sen pehmeä, sileä, lempeäilmäinen puoliso, nousi merestä, ja Merikarhu **tarttui sitä niskasta ja paiskasi sen tontilleen murahaan tylysti:** ”Myöhässä kuten tavallista!” (VH, IR)

Joissakin kohdissa kääntäjät ovat tehneet erilaisia ratkaisuja pitkien virkkeiden kääntämisessä. Eroja on kuitenkin melko vähän. Vaikka koko aineistossa Krohnin virkkeet ovat keskimäärin pidempiä kuin Rekiaron, kaikkein pisimpiä virkkeitä on Rekiaron käänöksessä enemmän kuin Krohnin käänöksessä. Rekiaron käänöksessä on muutama 11 lauseen virke sekä yksi 17 lauseen virke. Krohn on välttänyt kaikkein pisimmät virkkeet katkaisemalla ne kahdeksi virkkeeksi.

Rekiaron virkkeessä (39) lauseiden väliin on upotettu sivulauseita (kuten *joita vain norsu pystyi nousemaan*, merkitty lihavoimalla). Rekiaron virkkeessä (40) on monta rinnasteista sivulauseita, joiden välissä on pitkä tarkentava lisäys (*viiden ja puolensadan kilon edestä teltoja, marssilla Ylä-Intiaan*). Viimeisen lauseen keskellä on lyhyt kiilalause *kuten sotilaat sanoivat*. Näin pitkä virke on oletettavasti työmuistia kuormittava.

- 39) Sen sijaan Pikku-Toomai piti kapuamisesta ylös polkuja, **joita vain norsu pystyi nousemaan**, laskeutumisesta alas laaksoon, vain muutaman kilometrin päässä laiduntavien villinorsujen näkemisestä, pelästyneen sian ja riikinkukon kiiruhtamisesta pois Kala Nagin jaloista, hurjan lämpimistä sateista, **jolloin kaikki kukkulat ja laaksot savusivat**, kauniista usvaisista aamuista, **jolloin kukaan ei tiennyt, minne he seuraavana iltana leiriytyisivät**, villinorsujen rauhallisen varovaisesta ajamisesta ja edellisillan ajon hullusta hurmasta, huumasta ja hälinästä, kun norsut virtasivat paaluaidan sisään kuin järkäleet maanvyöryssä, huomasivat, etteivät päässeet ulos ja heittäytyivät raskaita paaluja vasten mutta saivat heti kyytiä huudoilla, leiskuvilla soihduilla ja paukkupatruunoilla. (NT, IR)
- 40) Se oli kantanut teltoja, **viiden ja puolensadan kilon edestä teltoja, marssilla Ylä-Intiaan**, ja se oli nostettu laivaan höyrykäyttöisellä nostokurjella ja sitä oli kuljetettu päiväkaudet jokea pitkin, ja se oli pantu kantamaan selässään mörssiä oudossa ja vuoristoisessa maassa kaukana Intiasta, ja se oli nähnyt keisari Teodorin makaavan kuolleena Magdalassa, ja se oli myös palannut sieltä höyry-

laivassa oikeutettuna, **kuten sotilaat sanoivat**, saamaan Abessinian sodan mitalin. (NT, IR)

4.2 Infiniittiset rakenteet suomennoksissa

Uudemmassa, vuonna 1992 julkaistussa käännöksessä käytetään enemmän infiniittisiä rakenteita (taulukko 5). Rekiaron käännöksessä on yhteensä 110 infiniittistä rakennetta. Eniten esiintyy temporaalirakenteita (42 rakennetta). Krohnin käännöksessä on yhteensä 82 infiniittistä rakennetta, yleisin niistä on partisiippirakenne (28). Finaalirakenne on ainoa infiniittinen rakenne, jota Krohn käyttää enemmän kuin Rekiaro. Puurtisen (1997: 326) tutkimuksessa 1986–1993 julkaistuissa kirjoissa infiniittisiä rakenteita oli 47,1 2000 sanan tekstiotteessa. Puurtinen laski mukaan myös toisen infinitiivin instruktiivit ja *-minen*-muodot. Laskin aineistostani rakenteiden määrät 2000 sanaa kohti verratakseni tuloksia Puurtisen tuloksiin. Krohnin käännöksessä infiniittisiä rakenteita on 2000 sanaa kohti **27,3** ja Rekiaron käännöksessä **36,6**. Vuosina 1940–1969 käännettyissä lastenkirjoissa infiniittisiä rakenteita oli samassa määrässä tekstiä keskimäärin 35,4. Sitä myöhemmin käännettyissä kirjoissa rakenteita oli selvästi enemmän, 1986–1993 käännettyissä 47,1. (Mp.) En laskenut omasta aineistostani toisen infinitiivin instruktiiveja tai *-minen* muotoja. Ilman niitä Ihmemaa Oz -käännöksistä vaikeammaksi todetussa oli 2000 sanaa kohti 43 infiniittistä rakennetta. Toisessa käännöksessä oli 16 infiniittistä rakennetta. (Puurtinen 1995: 73.)

	Krohn	Rekiaro
Referatiivirakenne	17	22
Temporaalirakenne	24	42
Finaalirakenne	13	10
Partisiippirakenne	28	36
Yhteensä	82	110

Taulukko 5. Infiniittiset rakenteet suomennoksissa

Suoraan suomeksi kirjoitetuissa teksteissä on varsinkin NEEN- ja TUN-tunnuksisia referatiivirakenteita enemmän kuin englannista käännettyissä teksteissä. Tämä johtuu siitä, että englannissa käytetään vastaavan rakenteen sijaan sivulausetta. Lähtöteksti vaikuttaa kääntämiseen. Kääntäjä käyttää sivulausetta todennäköisemmin, jos sitä käytetään myös lähtötekstissä. (Jantunen & Eskola 2002: 191–192.) Krohnin käännöksessä on 17 referatiivirakennetta, joista 2 on NEEN- ja TUN-tunnuksisia. Rekiaron käännöksen 22 referatiivirakenteesta 3 on NEEN- ja TUN-tunnuksisia.

Infiniittinen rakenne pitää sisällään saman informaation, jonka voi ilmaista myös sivulauseella: *sen ollessa muualla* vrt. *kun se on muualla*. Ikolan (1971: 24) mu-

kaan infiniittistä rakennetta voi sanoa upotetuksi lauseeksi. Krohnin (41) virkkeessä ei ole infiniittisiä rakenteita, kun taas Rekiaron (42) käänöksessä on kaksi temporaalirakennetta. *kun*-konjunktio Krohnin käänöksessä voivat selventää lauseiden välisiä suhteita (ks. Davison ja Kantor 1982: 206).

- 41) He ajavat häntä viidakossa takaa, **kun** hän jo on kaukana täällä, ja **kun** he sytyttävät heinän palamaan, niin meidän täytyy lapsinemme paeta. (MV, HK)
- 42) He etsivät sitä viidakon joka kolkasta sen **ollessa** muualla, ja me joudumme lastemme kanssa lähtemään karkuun heidän **tuikatessaan** ruohon tuleen. (MV, IR)

Esimerkissä 43 on virke, jossa on kaksi infiniittistä rakennetta peräkkäin (*palatessaan upottavansa*). Rekiaron käänöksessä (44) tapahtumien suhde on selvempi, sillä jälkimmäisen lauseen *kunhan*-konjunktio kertoo lauseiden välisestä suhteesta. Infiniittinen rakenne vaatii lukijaa purkamaan sen mielessään.

- 43) ”Hän vannoi **palatessaan upottavansa** sinun luusi Waingunga-jokeen.” (TT, HK)
- 44) ”Se vannoi **viskaavansa** sinun luusi Waingungaan **kunhan tulee takaisin.**” (TT, IR)

Rekiaron (45) ja Krohnin (46) virkkeet ovat samankaltaiset, mutta Rekiaro käyttää kahdesti temporaalirakennetta, siinä missä Krohn käyttää sivulausetta. Johtolauseen alun ja repliikin välissä on tavallista enemmän tekstiä kummassakin tapauksessa. Kaksi temporaalirakennetta voi kuitenkin tehdä vaikeaksi hahmottaa esimerkiksi lauseiden ajallista suhdetta.

- 45) Mutta kuten Baloo sanoi Bagheeralle eräänä päivänä Mowglin **saatua** korvatilikan ja **juostua** kiukuspäissään tiehensä: ”Ihmisen pentu on ihmisen pentu, ja hänen on opittava viidakon laki kokonaan.” (IR, KM)
- 46) Mutta, niinkuin Baloo sanoi eräänä päivänä Bagheeralle, **kun Mowgli oli saanut korvapuustin ja suutuksissaan juossut pois**: ”Ihmislapsi on ihmislapsi, ja hänen on opittava koko viidakon laki.” (HK, KM)

Monet infiniittiset rakenteet pitkässä virkkeessä voivat tehdä lukemisen vaikeammaksi. Esimerkin 47 virkkeen alussa on premodifioiva partisiippimuoto (*omien pentujensa siirtämiseen tottunut susi*). Krohn (48) käyttää samassa kohdassa kiilalauseetta, joka erottaa subjektin ja predikaatin. Lisäksi molemmat kääntäjät käyttävät temporaalirakennetta. Krohnin käänöksessä on käänteinen sanajärjestys (*niin ei tämän ihoon tullut*). Rekiaron käänöksen sanajärjestys on SVO. Se on suomen kielessä tavanomaisin sanajärjestys (VISK § 1366). Yleisin sanajärjestys on helpompi prosessoida (Erdocia 2009: 5).

- 47) **Omien pentujensa siirtämiseen tottunut susi** pystyy tarpeen tullen kantamaan suussaan särkemättä vaikka kananmunan, ja vaikka Susi-isä tarttui lapsen niskaan jyvillä leuoillaan **nostaessaan** tulokkaan pentujensa luo, **yksikään hammas ei edes hipaissut lapsen ihoa.** (MV, IR)

- 48) **Susi, joka on tottunut liikuttelemaan omia pentujansa**, voi tarpeen **vaatiessa** kantaa suussaansa muna rikkomatta sitä, ja vaikka susiukko puristi leukansa kiinni lapsen niskaan, **niin ei tämän ihoon tullut** naarmuakaan hampaista, kun hän laski hänet maahan pentujensa pariin. (MV, HK)

Esimerkissä (49) Krohnin käännöksestä on finaali- ja temporaalirakenteen lisäksi useampi partisiippimuoto, joilla on etumääritteitä (*vuoristossa hajallaan olevia norsuja, tähän kimmeltelevään ja meluavaan helvettiin, tulisoitujen loimuava valo*). Rekiaro (50) käyttää myös partisiippirakennetta (*vuorilla hajallaan eläneitä norsuja*). Krohnin virkkeessä on infiniittirakenteen lisäksi muita määritteitä ja finiittiverbi ennen partisiippirakennetta. Rekiaron sanajärjestys on odotuksenmukaisempi (*kun norsuja oli ajettu*).

- 49) Kun viikkokausien **kuluessa** varovaisesti oli ajettu **vuoristossa hajallaan olevia norsuja** ja neljä-viisikymmentä villiä jättiläistä vihdoinkin oli saatu kokoon viimeiseen pyydystarhaan paaluaitauksen sisään ja hirsistä tehty suuri laskuovi teljetty heidän jälkeensä, niin Kala Nag meni merkin **saatuun tähän kimmeltelevään ja meluavaan helvettiin** (se tapahtui tavallisesti öiseen aikaan, jolloin **tulisoitujen loimuava valo** teki vaikeaksi tarkalleen arvioida välimatkoja). (NT, HK)
- 50) Kun **vuorilla hajallaan eläneitä norsuja** oli ajettu kokoon viikkokaudet ja neljä- tai viisikymmentä villiä hirviötä – – (NT, IR)

Esimerkeissä 51 ja 52 partisiippimuodon edellä olevat määritteet tekevät virkkeet raskaslukuisemmiksi. Kuitenkin Rekiaron virkkeen partisiippimuodolla on pidempi määriteketju (*Japaniin matkalla olleen höyrylaivan takila*) kuin Krohnin virkkeen vastaava (*Japaniin kulkevan höyrylaivan taklaus*). Rekiaron virkkeessä on partisiippirakenteen lisäksi temporaalirakenne. Virkkeen ensimmäisessä lauseessa Rekiaro käyttää tavanomaisempaa sanajärjestystä. Krohnin lauseessa korostuu kerrottu tarina, sillä se on lauseen teemapaikalla (ks. VISK § 1370).

- 51) Limmershin, peukaloinen, kertoi tarinan minulle tuulen **lennätettyä** sen **Japaniin matkalla olleen höyrylaivan takilaan**, ja minä vein sen hyttiini lämmittelemään ja syötin sitä pari päivää, kunnes se jaksoi lentää takaisin Saint Paulille. (IR, VH)
- 52) Tämän jutun kertoi minulle Limmershin, peukaloinen, jonka **myrsky oli puhaltanut Japaniin kulkevan höyrylaivan taklauksen**. (HK, VH)

Seuraavien esimerkkien virkkeissä on molemmissa referatiivirakenne, mutta vain Rekiaro käyttää lisäksi partisiippirakennetta. Rekiaron (53) virkkeen partisiippirakenteella on vain yksi määrite (*mutaan juuttunut tukki*), mutta *iso nahkalappu otsallaan* partisiippirakenteen edellä erottaa objektin kauas verbistä. Koska Krohn (54) käyttää partisiippirakenteen sijaan sivulausetta, objekti ei ole yhtä kaukana verbistä kuin Rekiaron käännöksestä. Krohnin käännöksestä lauseke *iso nahkainen vyö otsassa* on upotettu verbin ja objektin väliin ja erotettu pilkuilla muusta lauseesta. Objektia seuraa sivulause. Virke on kokonaisuutena katkonainen ja vaikea lukea.

- 53) Se muisti **kiskoneensa** *iso nahkalappu otsallaan* **mutaan juuttunutta tukkia**, ja se tapahtui ennen vuoden 1842 Afganistanin sotaa, eikä se ollut silloin vielä kasvanut täysiin voimiinsa. (IR, NT)
- 54) Hän muisti **vetäneensä**, *iso nahkainen vyö otsassa*, kanuunaa, **joka oli uponnut syvään mutaan**, ja koska se oli tapahtunut Afganin sodan aikana vuonna 1842, niin hän ei silloin vielä ollut täydessä miehuudessaan. (HK, NT)

Infiniittiset rakenteet ovat yleisempiä kirjoitetussa kielessä kuin puheessa (Puurtinen 1997: 325). Koska dialogi jäljittelee puhuttua kieltä, voi olettaa, että dialogissa on vähemmän infiniittisiä rakenteita kuin kerronnassa. Heinonen (1985: 59–60) tarkasteli tutkielmassaan lastenkirjallisuuden infiniittisiä rakenteita. Heinosen (mts. 85) mukaan temporaalirakenne esiintyy puheessa luonteen ilmaisijana, sillä puheessa temporaalirakennetta käyttävistä lapsista saa pikkuvanhan kuvan. Lisäksi temporaalirakennetta käyttävät vanhat ja viisaat olennot. Tutkielmani aineistossa temporaalirakenne esiintyy dialogissa melko harvoin. Krohnin käännöksen 81 infiniittisestä rakenteesta 11 (13,6 %) esiintyy dialogissa. Rekiaron käännöksen 111 infiniittisestä rakenteesta 20 (18,0 %) esiintyy dialogissa.

Esimerkkien 55–57 virkkeissä infiniittisiä rakenteita on käytetty dialogissa. Kummassakin käännöksessä temporaalirakenne esiintyy puheessa muutamia kertoja, mutta ei erityisen usein millään tietyllä hahmotyypillä. Esimerkissä 55 Susi-isä kuvailee, miten ihmiset yrittäisivät karkottaa tiikeriä viidakosta. Muissa esimerkeissä puhujat ovat yksi kyläläisistä (56) ja Rikki-Tikki (57).

- 55) ”He etsivät sitä viidakon joka kolkasta sen **ollessa** muualla, ja me joudumme lastemme kanssa lähtemään karkuun heidän **tuikatessaan** ruohon tuleen.” (IR, MV)
- 56) ”Kautta kunniani, Messua, tuo mieleen poikasi, jonka tiikeri vei **mennessään**.” (IR, TT)
- 57) ”Tässä talossa on enemmän nähtävää”, hän tuumi, ”kuin mitä koko perheeni **eläessään** saa nähdä.” (HK, RT)

Partisiipit	Krohn	Rekiaro
vA	19	16
nUt	3	8
tU	4	5
mA	0	6
mAtOn	3	3
Yhteensä	29	38

Taulukko 6. Premodifioivien partisiippien muodot

Aineistossa selvästi yleisin premodifioiva partisiippimuoto on *vA*-tunnuksellinen (taulukko 6). Se on ainoa partisiippimuoto, joka esiintyy Krohnin käännöksessä useammin kuin Rekiaron käännöksessä. *mAtOn*-tunnuksellinen parti-

siippimuoto (58) on käännöksissä melko harvinainen. Näitä partisiippimuotoja esiin-
tyy kummassakin aineistossa 3.

58) – – sillä he olivat **aivan yhtä ymmärtämättömiä ja suvaitsemattomia** kuin
ihmisetkin. (VH, HK)

Agenttipartisiippi eli mA-tunnuksellinen partisiippi on Eskolan (2002: 194)
mukaan käännösteksteissä selvästi harvinaisempi kuin alkuperäis-suomessa. Viidak-
kokirjan vanhemmasta käännöksestä kerätyssä aineistossa ei esiinny lainkaan agent-
tipartisiippeja. Rekiaron (59) käännöksessä niitä on kuusi (taulukko 6).

59) ”Kerro sitten Bagheeralle **tänään oppimasi** viidakon käskijän sanat.” (KM, IR)

Esimerkin 60 virke osoittaa, miten premodifioiva partisiippirakenne voi tehdä
virkkeestä kompleksisen. Mitä enemmän määritteitä pääsanana edellä on, sitä hanka-
lampi lause on lukea. Rakenne kasvattaa välimatkaa muiden lauseenjäsenten välillä.
Krohnin vastaava virke (61) on siltä osalta helpompi, että siinä kerrotaan jo alussa,
mitä Kala Nag teki vuoristossa, kun taas Rekiaron virkkeessä tieto saadaan parti-
siippirakenteen jälkeen.

60) Sen jälkeen se siirrettiin pois tukkitöistä ja pantiin **muutaman kymmenen**
muun tarkoitukseen opetetun norsun kanssa auttamaan villinorsujen pyyn-
nissä Garovuorilla. (NT, IR)

61) Tämän tapauksen jälkeen hänet erotettiin hirrenvedosta, ja häntä käytettiin villi-
norsujen pyydystämiseen Garo-vuoristossa muutamien muiden norsujen kanssa,
jotka **olivat tähän työhön opetetut**. (NT, HK)

5 PÄÄTÄNTÖ

Tarkastelin tässä tutkielmassa Rudyard Kiplingin Viidakkokirjan kahta suomennosta. Tarkoitukseni oli selvittää vanhimman (1898) ja uusimman (1992) suomennoksen luettavuutta. Tutkimuskysymykset olivat: 1. Millaisia kahden suomennoksen virkkeet ovat kompleksisuudeltaan? 2. Kuinka paljon suomennoksissa on infiniittisiä rakenteita? ja 3. Mitä tulokset kertovat suomennosten luettavuudesta?

Analyysistä kävi ilmi, että vanhemman käännöksen virkkeet ovat keskimäärin pidempiä kuin uuden käännöksen virkkeet. Vanhemmassa käännöksessä virkkeen keskipituus oli 3,1 lausetta ja uudemmassa 2,7 lausetta. Uudemmassa käännöksessä suurempi osa virkkeistä on yksi- ja kaksilauseisia kuin vanhemmassa käännöksessä, mutta samalla kaikkein pisimmät virkkeet ovat uudemmassa käännöksessä. Ekloman (2013: 137, 138) lisensiaatintyössään tekemän vertailun mukaan suomeksi kirjoitettu lastenkirjallisuus on muuttunut rakenteiltaan yksinkertaisemmaksi. 1900-luvun alkupuolella kirjoitetuissa lastenkirjoissa virkkeet olivat kompleksisempia kuin 1980-luvulla kirjoitetuissa. Tämä ilmiö on nähtävissä myös Viidakkokirjan kahdessa käännöksessä, vaikka uudemmassa käännöksessä on myös joitakin hyvin pitkiä virkeitä. Laskin virkkeiden keskipituudet myös niin, että jätin aineiston ulkopuolelle virkkeet, joissa oli enemmän kuin yhdeksän lausetta. Rekiaron käännöksen virkkeiden keskipituus oli 2,7 kummallakin tavalla laskettuna, kun taas Krohnin käännöksen keskimääräinen virkepituus lyheni 3,1 lauseesta 2,9 lauseeseen.

Uudemmassa käännöksessä esiintyy selvästi enemmän infiniittisiä rakenteita, joskin niitä oli melko paljon myös vanhemmassa käännöksessä. Uudemman käännöksen osalta tulos vastaa Puurtisen (1997: 326) tulosta, jonka mukaan 1986–1993 käännettyissä lastenkirjoissa oli keskimäärin 47,1 infiniittistä rakennetta 2000 sanaa kohden. Ilmeni myös, että vanhemmassa käännöksessä sanajärjestykset kompleksistavat virkeitä. Joissakin tapauksissa sanajärjestys voi tehdä virkkeen prosessoinnista huomattavasti hankalampaa.

Eskola (2004: 89–90) on todennut, että suomennetuissa teksteissä on vähemmän referatiivirakenteita kuin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä. Finaali- ja temporaalirakenteita taas esiintyy enemmän käännosteksteissä (mts. 93, 95). Kummassakin Viidakkokirjan käänöksessä oli näistä rakenteista eniten temporaalirakenteita ja vähiten finaalityrakenteita.

Ekoluoma (2013: 97) tarkasteli yhden suomalaisen lastenkirjailijan tuotantoa. Virkkeissä oli keskimäärin 1,8 lausetta. Viidakkokirjassa kaikkien kerronnan muotojen virkepituus oli vanhassa käänöksessä 3,1 lausetta ja uudessa 2,7 lausetta. Ekoluoman (mp.) tutkimissa teoksissa dialogin virkkeet olivat keskimäärin 1,5 lausetta pitkiä. Viidakkokirjan vanhassa käänöksessä dialogivirkkeet olivat 1,9 lausetta pitkiä ja uudessa käänöksessä 1,6 lausetta pitkiä. Ekoluoma vertaili tuloksiaan muihin tutkimuksiin kaunokirjallisuuden virkepitäydestä. Vanhassa lastenkirjallisuudessa dialogin virkkeet ovat keskimäärin 1,6 lausetta pitkiä ja uudemmassa lastenkirjallisuudessa 1,4 lausetta. Kerronnan virkkeet taas olivat vanhemmassa kirjallisuudessa 2,1 lausetta ja uudemmassa 1,7 lausetta. (Ekoluoman 2013: 98 mukaan Lappalainen 1982: 91.) Viidakkokirjan virkkeet ovat selvästi pidempiä kuin monien muiden lastenkirjojen, mutta uudemmassa käänöksessä ne ovat lyhentyneet. Virkkeiden lyhentäminen on ollut yleinen modernisoitumiseen liittyvä ilmiö kirjallisuudessa (Ekoluoma 2013: 137).

Viidakkokirjassa dialogin osuus on hieman yli kolmanneksen koko tekstistä. Dialogi on vähemmän kompleksista kuin kerronta. Siinä on vähemmän infiniittisiä rakenteita kuin kerronnassa ja se on lyhytvirkeisempää. Puhutussa kielessä infiniittisiä rakenteita on vähemmän kuin kirjoitetussa kielessä (Puurtinen 1997: 325). Niinpä on odotettavissa, että puhekieltä jäljittelevässä dialogissa infiniittisiä rakenteita on vähemmän kuin kerronnassa. Vanhemmassa käänöksessä 13,6 % ja uudemmassa käänöksessä 18,0 % infiniittisistä rakenteista esiintyy dialogissa. Myös Ekoluoma (2013: 92) mainitsee, että selvästi suurin osa infiniittisistä rakenteista esiintyy kerronnassa.

Heinonen (1985: 85) toteaa, että dialogissa esiintyvien infiniittisten rakenteiden tarkoitus on kuvata hahmon luonnetta. Viidakkokirjan käänöksissä dialogissa esiintyvät infiniittiset rakenteet eivät näytä esiintyvän erityisen usein minkään tietyn hahmon puheessa. Käänöskirjallisuudessa infiniittisiä rakenteita esiintyy enemmän kuin suomeksi kirjoitetuissa kirjoissa. Tämä on Eskolan (2004: 96) mukaan alkutekstien vaikutusta. Kääntäjät pitäytyvät lähellä lähtötekstin rakennetta sen sijaan että käyttäisivät kirjoittaessaan kohdekielen resursseja. Puurtinen (1997: 330) arvelee, että käänöksillä on vaikutusta myös kohdekielen normeihin. Infiniittisten rakenteiden määrän lisääntyminen suomeksi kirjoitetuissa lastenkirjoissa saattaa olla käänöstekstien vaikutusta. Puurtinen (1998: 8) esittää myös, että infiniittisten rakenteiden lisääntyminen lastenkirjoissa saattaa johtua suuremmasta luottamuksesta lasten kie-

llessiin taitoihin. Toisaalta Eskolan (2004: 96) näkemyksen mukaan kääntäjät eivät tietoisesti käytä paljon infiniittisiä rakenteita. Olisi kiinnostavaa selvittää, onko infiniittisten rakenteiden määrässä tapahtunut muutoksia myös muussa kirjallisuudessa.

Tulosten perusteella vanhempaa käännöstä voisi pitää vaikeammin luettavana. Uudemman käännöksen virkkeitä voi sanoa vähemmän kompleksisiksi, sillä virkkeet ovat keskimäärin lyhyempiä. Vanhemmassa käännöksessä sanajärjestykset vaikuttavat haasteellisemmin prosessoitavilta ja käännöksessä esiintyy myös enemmän kiilalauseita. Samalla uudemmassa käännöksessä on selvästi enemmän infiniittisiä rakenteita. On vaikea sanoa, millä näistä seikoista on suurin vaikutus luettavuuteen, joten päätelmäni siitä, että vanhempi käännös on vaikeampi lukea, ei ole aivan yksiselitteinen. Yleisesti ottaen vanhemman käännöksen kieli vaikuttaa kuitenkin kompleksisemmalta.

Valitsin aineistoksi Viidakkokirjan viidestä suomennoksesta uusimman ja vanhimman. Aineistovalinta on nähdäkseni onnistunut, sillä käännöksistä löytyi merkittäviä eroja, jotka kertovat suomentamisen aikaan vallinneista käännösihanteista ja -normeista. Lisäksi ne kertovat siitä, mitä lastenkirjallisuudelta on käännösaikana odotettu. Viidakkokirjan muiden suomennosten tarkastelu voisi tuoda tutkimukseen kiinnostavia näkökulmia, sillä käännöksiä on monelta vuosikymmeneltä. Olisi kiinnostavaa tutkia, miten käännösten kompleksisuus on muuttunut eri aikoina. Tutkimuksessa voisi kiinnittää huomiota erityisesti lastenkirjojen sanajärjestyksiin, sillä tässä tutkielmassa kävi aineiston analyysissä selväksi, että vanhemmassa käännöksessä suosittiin epätyypillisempiä sanajärjestyksiä, jotka ovat omiaan tekemään virkeistä hitaammin prosessoitavia.

Laskin aineistosta infiniittiset rakenteet, kiilalauseet ja parenteesit sekä virkkeiden keskipituudet. En laskenut aineistostani toisen infinitiivin instruktiiveja tai *-minen*-muotoja, jotka olivat mukana Puurtisen (1995: 69) tutkimuksessa. Puurtinen huomauttaa, että toisen infinitiivin instruktiivit eivät ole erityisen pitkiä tai kompleksisia ja siksi ne eivät oletettavasti vaikuta luettavuuteen yhtä paljon kuin muut rakenteet. Ne voivat kuitenkin häiritä tekstin sujuvuutta, jos niitä käytetään runsaasti. *-minen*-muodot heikentävät luettavuutta, jos niillä on etumääritteitä (mts. 70). Omassa aineistossani nämä muodot olivat kuitenkin varsin harvinaisia.

Olisi mahdollisesti ollut tarpeen laskea erikseen johtolausevirkkeiden pituudet, sillä niihin kuului tavallisesti yksi kerronnan lause. Ne ovat siis syntaktisesti erilaisia kuin muut kerronnan joukkoon laskemani virkkeet. Virkepituuksien laskemiseen liittyi haasteita, sillä oli päätettävä, miten määrittelen lauseen ja mitkä rakenteet on tässä yhteydessä tulkittava lauseiksi. Otin lähtökohdaksi sen periaatteen, että lauseessa on finiittiverbi, ja virkkeessä on yhtä monta lausetta kuin siinä on finiittiverbejä. Kaunokirjalliseen tekstiin liittyy kuitenkin paljon rakenteita, jotka eivät tämän määritelmän mukaan ole lauseita, mutta jotka ovat siinä määrin itsenäisiä, että ne on

laskettava lauseiksi. Tältä osin valitsemani menetelmä jättää hieman tulkinnanvaraa, ja toinen tutkija saattaisikin päätyä lauseiden laskussa eri tulokseen.

Tarkastelin rakenteita ja virkepituuksia laskemalla infiniittisten rakenteiden määrät ja virkkeiden keskipituudet. Tämä osa menetelmää on objektiivinen. Sen lisäksi tarkastelin, mikä tarkalleen tekee jostakin virkkeestä kompleksisen. Tämä arvio saattaa olla subjektiivinen, mutta aihetta oli tarpeen tarkastella, sillä pelkkä infiniittisten rakenteiden määrä tai virkkeiden keskipituus ei kerro kaikkea luettavuudesta. Virke voi olla pitkä ja siitä huolimatta helposti luettava. Pysin kuitenkin perustelemaan tutkimuksilla käsitykseni siitä, miksi jokin virke tai rakenne heikentää luettavuutta.

Luettavuuteen voivat vaikuttaa monet asiat, jotka eivät ole riippuvaisia tekstin piirteistä. Esimerkiksi lukijan taidot ja kiinnostus tai lukuolosuhteet vaikuttavat siihen, miten lukija prosessoi tekstiä. Niinpä on vaikeaa määrittää, onko jokin teksti itsessään helppo tai vaikea. Lisäksi teksti on kokonaisuus, jonka yksittäisten piirteiden tarkastelu ei kerro kaikkea luettavuudesta. Tekstin kompleksisuuden tarkastelu voi kuitenkin kertoa siitä, miten helposti teksti on prosessoitavissa. Kompleksisuus voidaan nähdä joko lukijan kautta tai tekstin piirteenä (Miestamo 2006: 3).

Lastenkirjallisuuden lukeminen kehittää lukutaitoja. Lukutaito tulee erityisen tärkeäksi lapsen koulutaipaleella, sillä kaikki kouluaineet vaativat lukemista. Heleena Lehtonen (1993: 216) on väitöskirjassaan todennut lukutaidon selvän yhteyden koulumenestykseen. Lukeminen vaikuttaa myös kirjoittamiseen. Eckhoffin (1983: 615) mukaan kompleksisempaa tekstiä lukevat lapset oppivat myös kirjoittamaan vastaavia rakenteita. Yksinkertaistettuja tekstejä lukevien lasten kirjoittamat tekstit ovat vähemmän kehittyneitä. On mahdollista, että tiettyyn rajaan saakka kompleksisuus auttaa oppimaan kielen rakenteita. Jos teksti on kuitenkin niin kompleksinen, että se koetaan työlääksi lukea, lukija ei hyödy siitä. Kirja, joka on miellyttävä lukea, voi saada lapsen kiinnostumaan lukuharrastuksesta. Liian vaikeasti ymmärrettävä kirja voi saada aikaan päinvastaisen vaikutuksen ja jopa hidastaa lukutaitojen kehitystä. (Puurtinen 1998: 2.)

Tutkielmani voi tarjota uutta tietoa 1800-luvun lopulla käännetystä lastenkirjallisuudesta ja siitä, miten lastenkirjallisuuden kääntäminen on muuttunut. Aihe on tärkeä, sillä lähes puolet lastenkirjallisuudesta on käännöskirjallisuutta (Lastenkirjainstituutti 2021). Kaikki lukevat lapset ovat tekemisissä käännöskirjallisuuden ja -kielen kanssa, ja siksi on hyödyllistä tarkastella, millaista kieltä käännökset ovat ja miten lastenkirjallisuuden kieli on muuttunut. Tulokset voivat kertoa myös siitä, mitä lapsilta odotetaan ja millaisina lukijoina heitä pidetään. Muutos 1800-luvun lopusta 1900-luvun loppuun on merkittävä. Aiheen tutkimista voisi jatkaa esimerkiksi selvittämällä, miten tarkastelemiani rakenteita esiintyy modernimmassa kirjallisuudessa tai muissa uudemmissä käännöksissä vanhoista lastenkirjoista.

LÄHTEET

- Bailin, Alan & Grafstein, Ann 2016: *Readability. Text and context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Benjamin, Rebekah 2012: Reconstructing Readability: Recent Developments and Recommendations in the Analysis of Text Difficulty. – *Educational psychology review* 24 (1). – <https://doi.org/10.1007/s10648011-9181-8> 20.4.2022.
- Chesterman, Andrew 2007: Kääntämisen normit – Hannu K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. s. 446–451. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Davison, Alice & Kantor, Robert 1982: On the failure of readability formulas to define readable texts: A case study from adaptations. – *Reading research quarterly* 17 (2). – <https://doi.org/10.2307/747483> 16.4.2021.
- Delage, Hélène & Frauenfelder, Ulrich Hans 2019: Syntax and working memory in typically-developing children: Focus on syntactic complexity. – *LIA : Language, interaction and acquisition* 10 (2). – <https://doi.org/10.1075/lia.18013.del> 22.4.2022.
- Diessel, Holger 2005: Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. – *Linguistics*. 43 (3). – <https://doi.org/10.1515/ling.2005.43.3.449> 25.4.2022.
- Eckhoff, Barbara 1983: How reading affects children's writing. – *Language Arts* 60 (5). – <https://www.jstor.org/stable/41961510> 26.4.2022.
- Ekoluoma, Leena 2013: *Muurahaiskeon uumenista Puuhkajasaarelle: Lause- ja virkerakenne Marjatta Kurenniemen saturomaaneissa*. Lisensiaatintyö. Vaasan yliopiston filosofinen tiedekunta, nykysuomi.
- Erdocia, Kepa, Laka, Itziar, Mestres-Missé, Anna & Rodriguez-Fornells, Antoni 2009: Syntactic complexity and ambiguity resolution in a free word order language: Behavioral and electrophysiological evidences from Basque. – *Brain and Language* 109 (1). – <https://dx.doi.org/10.1016/j.bandl.2008.12.003>. 26.4.2022.
- Eskola, Sari 2002: *Syntetisoivat rakenteet käännoissuomessa: suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmällä*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 2004: Untypical frequencies in translated language. A corpus-based study on a literary corpus of translated and non-translated Finnish. – Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.), *Translation universals: Do they exist?* s. 83–90. Amsterdam: Benjamin.
- Fajardo, Inmaculada, Ávila, Vicenta, Ferrer, Antonio, Tavares, Gema, Gómez, Marcos & Hernández, Ana 2014: Easy-to-read Texts for Students with Intellectual Disability: Linguistic Factors Affecting Comprehension. – *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 27 (3). – <https://dx.doi.org/10.1111/jar.12065> 26.4.2022.
- Fernandez-Duque, Diego 2009: Cognitive and neural underpinnings of syntactic complexity. – Talmy Givón & Masayoshi Shibatani (toim.), *Syntactic complexity: diachrony, acquisition, neuro-cognition, evolution*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gilchrist, Amanda L., Cowan, Nelson & Naveh-Benjamin, Moshe 2009: Investigating the childhood development of working memory using sentences: New evidence for the growth of chunk capacity. – *Journal of experimental child psychology* 104 (2). – <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2009.05.006> 16.4.2022.
- Givón, Talmy 2009: *Genesis of syntactic complexity. Diachrony, ontogeny, neuro-cognition, evolution*. Amsterdam: John Benjamins.
- Grant-Davie, Keith 1995: Functional redundancy and ellipsis as strategies in reading and writing. – *JAC: a journal of composition theory* 15 (3). – <https://www.jstor.org/stable/20866044> 19.4.2022.
- Hagman, Lucina 1901: Kirjallisuutta nuorisolle – *Koulu-toveri* 02.04.1901. – Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/978325?page=21> 28.3.2021.
- Hakulinen, Auli, Karlsson, Fred & Vilku, Maria 2015 [1980]: Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heinonen, Päivi 1985: *Lauseenvastikkeiden sekä modaali- ja agenttirakenteiden käytöstä lastenkirjallisuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

- Ikola, Osmo 1971: Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista. – *Sananjalka* 13 (1). – <https://doi.org/10.30673/sja.86357> 25.4.2022.
- Jantunen, Jarmo 2011: Käännöskielikritiikkiä 1800-luvun almanakoista. – *Sananjalka* 53 s. 211–230.
- Jantunen, Jarmo & Eskola, Sari 2002: Käännösuomi kielivarianttina: syntaktisia ja leksikaalisia erityispiirteitä. *Virittäjä* 106 (2). – <https://journal.fi/virittaja/article/view/40170> 15.4.2021.
- Jensen, Matilde Nisbeth 2015: Optimising comprehensibility in interlingual translation: The need for intralingual translation. – Karin Maksymski, Silke Gutermuth & Silvia Hansen-Schirra (toim.), *Translation and Comprehensibility* s. 163–194. Berlin: Frank & Timme.
- Koski, Mervi 2000: *Ulkomaisia nuortenklassikoita Aarresaaresta Pulskaan Mustaani*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Kuivasmäki, Riitta 2020 [1990]: *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä*. Väitöskirja. 2. painos. Jyväskylän yliopisto. – <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/72972> 13.3.2021.
- Kusters, Wouter 2008: Complexity in linguistic theory, language learning and language change. – Fred Karlsson, Kaius Sinnemäki, Matti Miestamo (toim.), *Language complexity: Typology, contact, change* s. 3–22. Amsterdam: John Benjamins.
- Lappalainen, Marita 1982: *Syntaksin piirteitä 1900-luvun alun ja 1970-luvun lastenkirjallisuudessa: kvantitatiivinen ja vertaileva analyysi*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lastenkirjainstituutti 2021: *Kirjakori-tilastot*. – <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori-2021/kirjakori-tilastot> 15.4.2022.
- Lehtonen, Heleena 1993: *Lukutaidon kehittyminen ja sen yhteydet nimeämiseen, motivaatioon ja koulumenestykseen*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Lieko, Anneli 1995: Lapsen kielenomaksuminen lingvistin ja psykologin näkökulmasta. Eri metodeilla saatujen tutkimustulosten vertailua. – *Virittäjä* 99 (2). – <https://journal.fi/virittaja/article/view/38785> 16.4.2022.
- Martin, Maisa, Mustonen, Sanna, Reiman, Nina & Seilonen, Marja 2010: On becoming an independent user. – Inge Bartning, Maisa Martin & Ineke Vedder (toim.), *Communicative proficiency and linguistic development: Intersections between SLA and language testing research* s. 57–79. European second language association (EUROSLA).
- Miestamo, Matti. 2006. On the feasibility of complexity metrics. – Krista Kerge & Maria-Maren Sepper (toim.), *Finest linguistics. Proceedings of the annual Finnish and Estonian conference of linguistics* s. 1–10. Tallinn: Tallinn University Press. – https://www.mv.helsinki.fi/home/matmies/publ_download.html 11.4.2022.
- Mylläri, Taina 2020: Measuring syntactic complexity in learner Finnish. – *Apples: Journal of Applied Language Studies* 14 (2). – <https://doi.org/10.47862/apples.99134> 20.3.2021.
- Mäntynen, Anne 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä. – *Virittäjä* 116 (3). – <https://journal.fi/virittaja/article/view/6871> 1.4.2021.
- Nikolajeva, Maria 2014: *Reading for Learning: Cognitive approaches to children's literature*. Children's Literature, Culture, and Cognition. Amsterdam: John Benjamins.
- Nord, Christiane 1991: Scopus, loyalty, and translational conventions. – *Target* 3 (1). – <https://doi.org/10.1075/target.3.1.06nor> 3.4.2021.
- Nordlund, Taru 2018: Kääntäjien kirjeenvaihto, suomentamisen normit ja kieli-ideologiat 1800-luvun lopun Suomessa. – *Virittäjä* 122 (4). – <https://doi.org/10.23982/vir.60536> 30.3.2021.
- Oakhill, Jane & Cain, Kate 2007: Introduction to comprehension development. – Kate Cain, Jane Oakhill (toim.), *Children's comprehension problems in oral and written language: A cognitive perspective* s. 3–40. New York: Guilford Publications.
- Oittinen, Riitta 1993: *I am me – I am other: on the dialogics of translating for children*. Väitöskirja. Tampere: University of Tampere.
- 2000: *Translating for children*. New York: Garland.
- van Oosten, Philip, Tanghe, Dries, Hoste, Véronique 2010: Towards an improved methodology for automated readability prediction. – Nicoletta Calzolari, Khalid Choukri, Bente Maegaard, Joseph Mariani, Jan Odijk, Stelios Piperidis, Mike Rosner & Daniel Tapias (toim.), *LREC 2010: seventh conference on international language resources and evaluation* s. 775–782. European language resources association (ELRA).

- Paloposki, Outi 2004: Suomennoskirjallisuus 1800-luvun alkupuolella. – Katja Hummo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 41-72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Kääntäjät, koulutus ja kansanvalistus. – MikaEL. *Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*. – <https://www.sktl.fi/@Bin/41029/Paloposki.pdf> 16.3.2021.
- Puurtinen, Tiina 1995: *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 1997: Syntactic norms in Finnish children's literature. – *Target* 9 (2). – <https://doi.org/10.1075/target.9.2.06puu> 16.4.2021.
- 1998: Syntax, readability and ideology in children's literature. – *Journal des traducteurs* 43 (4). – <https://id.erudit.org/iderudit/038898a> 19.2.2021.
- 2000: Lastenkirjallisuuden kääntäminen: normit, luettavuus ja ideologia. – Outi Paloposki & Henna Makkonen-Craig (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki* s. 106–131. Helsinki: Yliopistopaino.
- Richgels, Donald 1986: Grade school children's listening and reading comprehension of complex sentences. – *Reading Research and Instruction* 25 (3). – <https://doi.org/10.1080/19388078609557879> 4.4.2022.
- Rothsten, Frans Wilhelm 1872: Ilmoituksia. – *Uusi Suometar* 13.3.1872 s. 6. – *Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot*. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/426251?page=6> 19.4.2022.
- de Ruiter, Laura, Theakston, Anna, Brandt, Silke & Lieven, Elena 2018: Iconicity affects children's comprehension of complex sentences: The role of semantics, clause order, input and individual differences. – *Cognition* 171. – <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2017.10.015> 5.4.2022.
- Seigneuric, Alix & Ehrlich, Marie-France 2005: Contribution of working memory capacity to children's reading comprehension: A longitudinal investigation. – *Reading & writing* 18 (7). – <https://doi.org/10.1007/s11145-005-2038-0> 13.4.2022.
- Shavit, Zohar 1981: Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem. – *Poetics Today* 2 (4). – <https://www-jstor-org.ezproxy.jyu.fi/stable/1772495> 20.4.2021.
- Topelius, Zachris 1855: Om läsning för barn – *Helsingfors Tidningar* 19.12.1855 s. 2. – *Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot*. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/513421?page=2> 11.4.2022.
- Toury, Gideon 2012 [1995]: *Descriptive translation studies – and beyond*. Benjamins Translation Library. Amsterdam: John Benjamins.
- Uusi Suometar 1896: Suomenkielinen nuorisokirjallisuus – *Uusi Suometar* 29.10.1896 s. 1. *Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot*. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/590926?page=1> 11.4.2022.
- Valvoja 1899: Novelleja ja kertomuksia – *Valvoja* 9 (1) s. 85. *Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot*. – <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/844294?page=85> 27.3.2021.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 2008.
- Weighall, Anna & Altmann, Gerry 2011: The role of working memory and contextual constraints in children's processing of relative clauses. – *Journal of Child Language* 38 (3). – <https://doi.org/10.1017/S0305000910000267> 5.4.2022.
- Wolfer, Sascha 2015: Comprehension and comprehensibility. – Karin Maksymski, Silke Gutermuth & Silvia Hansen-Schirra (toim.), *Translation and comprehensibility* s. 33–51. Berlin: Frank & Timme.

Aineistolähteet

- Kipling, Rudyard 1894 [1992]: *Viidakkokirja*. Kirjalito. Ilkka Rekiaron suomennos.
- Kipling, Rudyard 1894 [2016]: *Viidakkokirja*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helmi Krohnin suomennos. 2. painos.